

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ, ΓΕΩΜΕΤΡΙΕΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ:

ΤΟ ΑΝΔΡΙΚΟ ΣΩΜΑ ΩΣ ΤΟΠΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ»

Μαρία Μαρινάκη

(ΑΡ. ΜΗΤΡΩΟΥ : 5222Μ0015)

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2024

Επιτροπή Αξιολόγησης:

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Αβραμοπούλου Ειρήνη, Επίκουρη Καθηγήτρια – Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλη Επιτροπής Αξιολόγησης:

Αθανασίου Αθηνά, Καθηγήτρια – Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μελισσινού Αικατερίνη, Ε.ΔΙ.Π – Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Μαρινάκη Μαρία, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον/της συγγραφέα.

Η έγκριση της εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του/της συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Οφείλω ένα τεράστιο ευχαριστώ στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου,
Ειρήνη Αβραμοπούλου για τις πολύτιμες συμβουλές και την υποστήριξή της.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, την Οργάνωση της Κοινωνίας των Πολιτών *METAδραση*
για την ευγενική παραχώρηση του αρχειακού υλικού από το
Πρόγραμμα Ταυτοποίησης και Αναγνώρισης Θυμάτων Βασανιστηρίων.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Περίληψη	7
Abstract	8
Κεφάλαιο 1. Μέθοδος και η χρήση του αρχείου	12
1.1 Ερωτήματα και μεθοδολογικά εργαλεία	12
1.2 Ο μάρτυρας και η χρήση και η λειτουργία του αρχείου	14
1.3 Γνωριμία με το αρχείο	18
Κεφάλαιο 2. Αρρενωπότητες στην εξουσία, αρρενωπότητες σε κίνδυνο	24
2.1 Σχέσεις εχθρότητας σε σύγχρονα περιβάλλοντα εξουσίας	24
2.2 Εθνικισμοί και ανδρισμοί εν καιρώ πολέμου	28
2.3 Πληγωμένες αρρενωπότητες	32
2.4 «Αυτό που δεν είμαι εγώ»	36
Κεφάλαιο 3. Εκτός αναφοράς, εκτός καταγραφής, εκτός αναγνώρισης;	44
3.1 Αναγνώριση της έμφυλης βίας εν καιρώ πολέμου: ποια σώματα έχουν σημασία;.	44
3.2 Μετά τη βία, τι;	49
Αντί Επιλόγου	56
Βιβλιογραφία	58

Περίληψη

Η έμφυλη βία σε καιρό πολέμου, αν και συχνά επικεντρώνεται στις θηλυκότητες θεωρούμενες ως τα απόλυτα θύματά της, πλήττει σε σημαντικά τους άνδρες, παρά το γεγονός ότι η εμπειρία τους συχνά παραμένει αθέατη και υποεκτιμημένη. Η βία κατά των ανδρών σε εμπόλεμες ζώνες εκφράζεται με ποικίλες μορφές, συνήθως υπό το πρίσμα του σωματικού βασανιστηρίου, οι οποίες στοχεύουν στην αποδόμηση και τον θρυμματισμό της ανδρικής ταυτότητας και αξιοπρέπειας, αλλά και των συσχετίσεων του φύλου με το κοινωνικό του αντίκρισμα. Ως έννοια, οι αρρενωπότητες φαίνεται ότι παλινδρομούν ανάμεσα σε δύο άκρα, αυτό της ηγεμονικής, και στη συγκεκριμένη περίπτωση που μελετάται, μιλιταριστικής αρρενωπότητας και αυτό της έτερης, λιγότερο ανταποκρινόμενης στα έμφυλα στερεότυπα, μορφής της. Με έντονες και συχνά μη-αναστρέψιμες επιπτώσεις στη συνειδητότητα του φύλου από το ίδιο το υποκείμενο, αλλά και στη σχέση του με την κοινότητα, ωθείται στην ακούσια αποικεσία από τα σημεία αναφοράς του. Έτσι, το σώμα γίνεται ο (μετακινούμενος) τόπος πάνω στον οποίο εγγράφονται εκφάνσεις του πολιτικού, ως πεδίου διεκδίκησης, αλλά και του κοινωνικού, ως χώρου έκφρασης και ποιητικής του φύλου.

Ο κανονικοποιητικός λόγος σχετικά με τις αρρενωπότητες συχνά παρεμποδίζει την αναγνώριση της έμφυλης βίας κατά των ανδρών συνεπικουρώνοντας στην αορατότητα και τη μη-ακουστότητά τους. Όμως, είναι η έτερη όψη του προβλήματος της έμφυλης βίας που χρήζει προσοχής και περαιτέρω μελέτης προκειμένου να υπάρξει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση στις κατανοήσεις της ετεροπατριαρχίας, ως προβληματικής νόρμας, και της συνηγορίας που απαιτείται για τα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης εν καιρώ πολέμου, ανεξάρτητα από την ποιητική του φύλου.

Λέξεις κλειδιά: έμφυλη βία, σεξουαλική βία, αρρενωπότητες, πόλεμος, εμπόλεμες συγκρούσεις, βασανιστήρια, προσφυγικότητα, ανθεκτικότητα

Abstract

Sexual gender-based violence in wartime, while predominantly associated with female victims, also profoundly impacts men, whose experiences often remain marginalized and under-acknowledged. The violence men endure in war zones manifests in various forms, commonly through physical torture aimed at fragmenting their masculine identity and dignity. This process disrupts the social and gender constructs tied to masculinity. Male identities in conflict settings often oscillate between two extremes: hegemonic, militaristic masculinity on the one hand, and, on the other, forms of masculinity that diverge from these traditional gender norms. These experiences have lasting, often irreversible, effects on a man's gender consciousness and his relationship to the community, as individuals are coerced into involuntary displacement.

In this framework, the male body becomes the contested terrain where manifestations of the political, as a field of assertion, and the social, as a site of gender expression are inscribed. Wartime violence against men is thus not merely physical but symbolic, as it targets deeper structures of identity and social belonging. Yet, the prevailing discourse on masculinities—particularly those rooted in strength, resilience, and invulnerability—perpetuates the invisibility of male victims. This discourse inhibits the recognition of gender-based violence against men, contributing to their continued silence.

A comprehensive understanding of wartime gender violence requires attention to this under-examined aspect. By focusing on men's experiences, we can challenge heteropatriarchal norms that shape both the perception of victimhood and the broader implications of wartime sexual abuse. Advocacy and scholarly inquiry must therefore expand beyond traditional gender frameworks to encompass all victims of sexual violence, regardless of how they align with established gender makings, in order to address the full scope of the problem.

Key words: *sexual gender-based violence, sexual violence, masculinities, war, conflicts, torture, refugeeism, resilience*

Εισαγωγή

Η σεξουαλική βία κατά των ανδρών σε περιόδους πολέμου, ένοπλων συρράξεων και συγκρούσεων έχει καταγραφεί εδώ και χιλιάδες χρόνια με τη μορφή κακοποιήσεων, βασανισμού και πλήθους σωματικών και συναισθηματικών παραβιάσεων, αλλά παραμένει υπομελετημένη λόγω του επονεϊδιστού άχθους, του στίγματος και της ντροπής που την περιβάλλει (Vojdik, 2014: 923-924). Αδιαμφισβήτητα, διαχρονικά και πρωταρχικά, παραβιάσεις του φύλου αποδίδονται στην αντρική βία που στρέφεται και θυματοποιεί κυρίως το γυναικείο φύλο έναντι του εμφυλοποιημένου αντίθετού της (United Nations, 2024: 2). Θεωρώ, ωστόσο, ότι η κακοποίηση αρμόζει να ιδωθεί ολιστικά και σε συνάρτηση με την έμφυλη βία κατά των γυναικών σε καιρό πολέμου και αναταραχών. Η μελέτη του φαινομένου με έμφαση στο (φαινομενικά) έκκεντρό της υποκείμενο, τον άνδρα, δεν μπορεί και ούτε καταφέρνει να απομειώσει την ορατότητα και τη δυναμική της βίας που στρέφεται στις θηλυκότητες, ούτε απενοχοποιεί διαχρονικές κακοποιητικές πρακτικές που ασκεί στην τελευταία. Η σεξουαλική βία συνδέεται με τη διαπερατότητα του έμφυλου δυϊσμού, καθώς αποτελεί μέρος της ίδιας προβληματικής, με τις κατασκευές της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας να διακονίζουν στερεοτυπικές αναπαραστάσεις που εμποδίζουν την ολιστική προσέγγιση ενός ιδιαίτερα ανησυχητικού φαινομένου. Η υλικότητα του σώματος διατέμνει το λογοθετικό πλαίσιο της μονοσήμαντης κατασκευής του φύλου και διατρέχει την ιστορικότητα που *«αναστατώνει το ατομικό και συλλογικό πεπρωμένο»* (Jablonka, 2017: 21).

Οι προβληματισμοί για την άσκηση βίας σεξουαλικής βίας στους άνδρες σε περιόδους και ζώνες εμπόλεμες αναπτύσσονται γύρω από θεωρητικές κατανοήσεις που προσφέρει η ανθρωπολογία, μέσα από τις οποίες ξεδιπλώνεται ο χάρτης της βίας και οι εφαρμοζόμενες πρακτικές σεξουαλικής κακοποίησης πάνω στο ανδρικό σώμα, με διασπορά στον χώρο και τον χρόνο. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το φαινόμενο της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών σε περιόδους πολέμου ή συρράξεων αναδύεται ως υπο-μελετημένη, υπο-κατηγορία τόσο στον επίσημο, νομιμοποιητικό λόγο όσο και στην ευρύτερη βιβλιογραφία (Savakumaran, 2007: 253), η έρευνά μου αναζητά τις θεωρητικές λογοθετικές δυνατότητες κατανόησης όψεων των

κοινωνικών ιεραρχήσεων, της έμφυλης ταυτότητας, της πλαστικότητας του φύλου και των κανονικοποιήσεων της σεξουαλικότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο ορίζω το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται η έρευνά μου, θέτοντας τα ερευνητικά ερωτήματα και τους προβληματισμούς που σχετίζονται με αυτή. Μιλώντας για τη χρησιμότητα του αρχείου και της προσωπικής μαρτυρίας, θα παρουσιάσω το αρχείο που είχα στη διάθεσή μου και χρησιμοποίησα για τη βαθύτερη κατανόηση του ζητήματος, το οποίο απαρτίζεται από φακέλους αιτούντων άσυλο στο πλαίσιο της αναγνώρισης και πιστοποίησής τους ως θύματα βασανιστηρίων. Συσχετίζω το υλικό αυτό με την προσφυγικότητα και τον τρόπο με τον οποίο ο αιτών άσυλο αντιλαμβάνεται τη συνθήκη αυτή προκειμένου να ενισχύσει την ακουστότητά του διεκδικώντας το δικαίωμά του στο άσυλο, στην προστασία και την αποκατάσταση.

Η ανάλυση του κοινωνικο-πολιτικού συγκειμένου είναι μέρος του δεύτερου κεφαλαίου, προκειμένου να γίνει αντιληπτή η θεσιακότητα των υποκειμένων στη μεταποικιακή συνθήκη. Οι γεωπολιτικές συμμαχίες του σήμερα αντλούν και επηρεάζονται από το εξόχως βίαιο παρελθόν της αποικιοκρατίας και οι συσχετίσεις των νεοαναδυόμενων εθνικισμών ή ποικιλόμορφων τοπικών κοινοτήτων, συνθέτουν καίριους συσχετισμούς με την έκφραση της βίας σε χώρες της πρώην περιφέρειας. Ποιες πεποιθήσεις και ποιες αναπαραστάσεις σφυρηλατούν το κυρίαρχο αφήγημα της ηγεμονικής αρρενωπότητας; Ποια είναι η θέση και η ποιητική του φύλου σε ένα αρρενωποποιημένο κράτος; Θα αναπτύξω τις έννοιες της αρρενωπότητας και τις πολλαπλές της εκφάνσεις και θα εστιάσω στη μιλιταριστική όψη της που επιβουλεύεται τους λιγότερο ανθεκτικούς στο κυρίαρχο αφήγημα, ανδρισμούς.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει το σύνολο των πρωτοβουλιών σε διεθνές επίπεδο για την καταπολέμηση των περιστατικών βίας, ιδιαίτερα στον απόηχο του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία και της γενοκτονίας στη Ρουάντα. Προβληματοποιώ το γεγονός ότι, ενώ η σεξουαλική βία κατά των ανδρών στα θέατρα του πολέμου συνιστά διαπιστωμένο και σε μεγάλη κλίμακα φαινόμενο, εξακολουθεί να παρουσιάζεται υπομελετημένο και μέρος του γενικότερου λόγου για την έμφυλη βία κατά των ανδρών. Για να γίνει κατανοητή η ανάγκη όχι μόνο ευρύτερης συμπερίληψης, αλλά και ουσιαστικής απεύθυνσης σε ένα φαινόμενο που μέχρι

σήμερα μελετάται στο πλαίσιο του βασανισμού ή της κακοποίησης των ανδρών, πολιτικών κρατουμένων σε συνθήκες φυλάκισης και κράτησης, κλείνω την έρευνά μου με την παρουσίαση της κατάστασης που βιώνουν οι άνδρες μετά: Μετά τον βιασμό, μετά την σεξουαλική κακοποίηση, μετά την ακούσια αποικεσία. Μέσα από αυτή τη συσχέτιση αναδεικνύεται και η συμπληρωματικότητα των δύο εκφάνσεων έμφυλης βίας, εναντίον του γυναικείου, από τη μία, και του ανδρικού σώματος από την άλλη.

Κεφάλαιο 1. Μέθοδος και η χρήση του αρχείου

1.1 Ερωτήματα και μεθοδολογικά εργαλεία

Η φιγούρα του αιτούντος άσυλο απέχει πολύ από το να συνιστά μία ολοποιητική ενότητα. Το σώμα του, ωστόσο, περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο, συνιστά τον *par excellence* χώρο στον οποίο αφήνει η εξουσία το αποτύπωμά της (Fassin & D'Halluin, 2007). Στο υπόβαθρο των εμπειριών εκείνων που επιλέγουν τον δρόμο της ακούσιας αποικείας, ριζώνουν σχέσεις βίας και εξουσίας, με τις οποίες θα αναμετρηθεί το σώμα, ως αυθύπαρκτη υλικότητα. Σύμφωνα με την Hannah Arendt η βία συνιστά το εργαλειώδες φαινόμενο, το μέσον ύστατης καταφυγής της εξουσίας ενάντια σε εκείνους που αρνούνται να υποκύψουν (Arendt, 2020: 99-101) και αυτή της η διάσταση έρχεται σε άμεσο διάλογο με όρους βιοπολιτικής: Η ζωή δεν υφαρπάζεται, αντιθέτως, τίθεται υπό τη διαχείριση της εξουσίας και ασκείται για τη διατήρηση της ευταξίας (Foucault, 2011a: 160-163), ακόμα και για τη διασφάλιση άλλων πολιτικών στόχων, όπως η καθαρότητα του έθνους. Η άσκηση εξουσίας και ελέγχου πάνω στο σώμα με τη μορφή του κολασμού, του βασανισμού και του εξανδραποδισμού, βασίζεται σε μία σχεδόν τελετουργική πρακτική, η οποία, και αυτό ήταν που ενδιαφέρει την έρευνά μου, περνά μέσα από το έμφυλο σώμα και καταλήγει να γίνεται μία υπόμνηση της ζωής που βρίσκεται μονίμως υπό αίρεση. Η βιοεξουσία συνθέτει ένα πλέγμα τεχνολογιών επιβολής που ασκούνται στο σώμα επικεντρωμένες σε ρυθμιστικούς όσο και διορθωτικούς μηχανισμούς, όπως ο στρατός, και είναι εκείνες που συμμετέχουν στη διασφάλιση της κανονικοποιητικής εξουσίας (Foucault, 2011a: 168).

Τα τεκμήρια των βασανιστηρίων που αποτυπώθηκαν στον φωτογραφικό φακό των Αμερικανών στρατιωτών στα κρατητήρια του Abu Ghraib ήρθε ως ξαφνική συνειδητοποίηση της βίας που ξεπερνούσε τα όρια του έμφυλου σώματος, με τις ανθρώπινες πυραμίδες των γυμνών σωμάτων των κρατούμενων να ορίζουν περίεργες όσο και βίαιες γεωμετρίες, σχεσιακότητες και χωρικές ιδιότητες. Οι εικόνες εξανδραποδισμού και πράξεων που συνδέονταν στενά με την «αποκλίνουσα» σεξουαλικότητα, την ομοφυλοφιλία ή τη σεξουαλική υπερβολή, όπως ο σοδομισμός και το στοματικό σεξ, καθώς και S&M πρακτικές με τους κρατούμενους να

παραμένουν δεμένοι σε λουριά ή να φορούν μαύρες κουκούλες, υπονοώντας ενδεχομένως, πρακτικές που ασκήθηκαν στα σώματα υποτελών την μακρά εποχή της δουλείας, με κινητοποίησαν, στην πορεία, να αναδιφήσω περισσότερο σε αρχεία και αναγνώσεις για την έμφυλη βία σε καιρούς πολέμου. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το φαινόμενο της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών σε εμπόλεμες ζώνες και περιόδους ένοπλων συρράξεων αναδύεται ως υπο-μελετημένη, υπο-κατηγορία τόσο στον επίσημο, νομιμοποιητικό λόγο όσο και στην ευρύτερη βιβλιογραφία, το ερευνητικό μου ενδιαφέρον στράφηκε ακριβώς σε αυτή την υπο-φωτισμένη πτυχή του φαινομένου.

Η επικρατούσα τάση συσχέτισης των γυναικείων σωμάτων ως των απόλυτων θυμάτων έμφυλης βίας κατά τη διάρκεια πολέμου, συγκρούσεων ή έντονων κοινωνικο-πολιτικών αναταραχών, υποκειμενοποιεί το έμφυλο σώμα, emphaticά προβάλλοντάς το ως το κατεξοχήν ευάλωτο και πάσχον (Féron, 2018: 3), δαιωνίζοντας το αφήγημα της ηγεμονίας του αρσενικού, αλλά και μίας αιώνιας ευθραυστότητας του γυναικείου. Πάνω σε αυτό το θέμα θα ήθελα να σταθώ, καθώς με ενδιαφέρουν δύο ζητήματα ταυτόχρονα. Το πρώτο αφορά στη μιλιταριστική αρρενωπότητα που παράγεται εν καιρώ πολέμου και το πώς η εξουσία της βίας παραβιάζει με παρόμοιο αν και διαφορετικό τρόπο το ανδρικό, σε σχέση με το γυναικείο, σώμα για να το ταπεινώσει και να επιβάλει την ηγεμονική της διάσταση. Το δεύτερο θέμα που αναζητώ να διερευνήσω είναι τι σημαίνει το πλήγμα αυτό για την αρρενωπότητα που το δέχεται και πώς αυτό συνδέεται με το πολιτικό, το οποίο θέτει σε αμφισβήτηση την ανθεκτικότητα του σώματος, αλλά και της κοινότητας στην οποία αυτό εντάσσεται.

Η προβληματοποίηση αυτή θα αναπτυχθεί παράλληλα με την έννοια της προσφυγικότητας. Διεξάγοντας αρχειακή έρευνα σε μαρτυρίες από πρόσφυγες-θύματα βασανιστηρίων, αναλύω τους τρόπους με τους οποίους τεκμηριώνουν την «ιδιότητά» τους αυτή μέσω συγκεκριμένης, προβλεπόμενης διαδικασίας, προκειμένου να ενισχυθεί το αίτημα ασύλου, καθώς και η προσφυγή τους στη δικαιοσύνη, η διευκόλυνση της πρόσβασής τους σε υπηρεσίες υγείας και άλλους διοικητικούς μηχανισμούς, ταυτόχρονα με τις διαδικασίες για την πρόληψη, θεραπεία και αποκατάστασή τους (OHCHR, 2022). Ταυτόχρονα, θα αναζητήσω τους

τρόπους με τους οποίους αναπαράγεται η σεξουαλική βία κατά των ανδρών για να αποδώσει συνηγορία στα θύματά της στον λόγο των οργανισμών και των φορέων που μεριμνούν για την προστασία των προσφύγων και την εξάλειψη της ατιμωρησίας.

Καθώς η έρευνά μου αναζητά να κατανοήσει τις αρρενωπότητες σε αμφότερούς τους ρόλους θύτη-θύματος, αναστοχάζεται πάνω στο γεγονός ότι το ανδρικό φύλο δεν συνιστά τον απόλυτο εκφραστή του πρώτου. Με το αρσενικό να συνδέεται στενά με την πολιτική θεμελίωση της ετεροσεξουαλικότητας και ετεροκανονικότητας (Butler, 2009a), θέλω να εξετάσω την αναγκαιότητα που ανιχνεύω ως διακύβευμα στην ανάγνωση του αρχείου του αρσενικού να προαγάγει διαρκώς τη μυθοπλασία του (Butler, 2008: 63), μέσα στην πολλαπλότητα της έννοιας της αρρενωπότητας, τον μιλιταρισμό και την έμφυλη αναπαράσταση της βίας.

1.2 Ο μάρτυρας και η χρήση και η λειτουργία του αρχείου

Ο Agamben «συνομιλώντας» με τον Primo Levi σκιαγραφεί την εικόνα του μάρτυρα αντλώντας από την εμπειρία του τελευταίου στο Άουσβιτς: Ο άνθρωπος (και όχι το έμφυλο υποκείμενο) είναι ο μη-άνθρωπος, *ο πραγματικά ανθρώπινος είναι εκείνος του οποίου η ανθρωπινότητα καταστράφηκε εντελώς* (Agamben, 2015a: 160-161). Η ταύτιση όμως του ανθρώπου με τον μη-άνθρωπο, θα συμπληρώσει, δεν είναι ποτέ τέλεια, δεν είναι δυνατόν να καταστραφεί εντελώς το ανθρώπινο -πάντα μένει κάτι και αυτός δεν είναι άλλος από τον μάρτυρα (Agamben, ό.π.). Για τον Agamben, ο μάρτυρας αποκτά μία τριπλή ιδιότητα. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζεται να είναι εκείνος που βιώνει το γεγονός καθαυτό για το οποίο καλείται να μιλήσει, εκείνος που καταδιώχθηκε και βασανίστηκε, σε μια οξύμωρη όσο και παράφωνη συσχέτιση με το χριστιανικό ιδεώδες, ακολουθώντας, ωστόσο, την οικουμενική οδό παθών ενός προσωπικού μαρτυρίου και εκείνος που θα τεκμηριώσει την εγκυρότητα ενός συμβάντος στο οποίο παρίσταται. Με τις τρεις αυτές ιδιότητες, οι φωνές των μαρτύρων γίνονται ακουστές μέσα από ένα αρχείο καταγεγραμμένων αφηγήσεων, τεκμηριώσεων και κωδικοποιημένων καταχωρίσεων από αιτούντες άσυλο-θύματα βασανιστηρίων, οι οποίες πλαισιώνουν την παρούσα έρευνα, που επιδιώκει να

φωτίζει την σημαντικά περιορισμένη ορατότητα των ανδρών ως θύματα σεξουαλικής βίας.

Σε αυτό το παράδοξο *dissensus* όπου το φαινοτυπικά κυρίαρχο μετατρέπεται μέσω συγκεκριμένων πρακτικών βίας στον υπεξούσιο που καλείται να διεκδικήσει την αναγνώριση, αναζητώντας τον χώρο να μιλήσει (Srinivas, 1988), η περιγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας σχετίζεται με την αναγκαιότητα για την επίσημη αναγνώρισή του από τους φορείς που θα αποφαίνονταν για το δικαίωμά του στο άσυλο. Ο Didier Fassin (2005) επισημαίνει ότι οι αφηγήσεις γίνονται ολοένα και λιγότερο πιστευτές και οι αποδείξεις ολοένα και περισσότερο απαιτητές, τονίζοντας ότι το σώμα θα πρέπει να τεθεί υπό το βλέμμα του κράτους, των θεσμών, ακολουθώντας μία διαδικασία συνεντεύξεων για την ιατρική, ψυχολογική και νομική πιστοποίηση που θα οδηγήσει στην επικύρωση του αιτήματός του. Θα συμπληρώσει, επίσης, ότι το πιστοποιητικό που λαμβάνει είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα κείμενο σε ένα επίσημο ή θεσμικό έγγραφο: Είναι ένα θραύσμα (fragment) της ιστορίας, όχι μόνο του ίδιου του πρόσφυγα, αλλά και του σύγχρονου κόσμου (Fassin & Rechtman, 2009: 252).

Ταυτόχρονα, όμως, στο αρχείο των προσφύγων διαπιστώνω ότι προστίθεται και έτερος μάρτυρας, εκείνος που καταγράφει τη διαμεσολαβούμενη μαρτυρία, με δεδομένο ότι οι συνεντεύξεις γίνονταν με την παρουσία διερμηνέα, καθώς διεξάγονταν στη γλώσσα του αιτούντος άσυλο. Οι εξιστορήσεις της βίας, όμως, προβληματοποιούνται όταν αποτυγχάνουμε να οικειοποιηθούμε τους δεσμούς που αναπτύσσει ο πόνος και η γλωσσική εκφορά του στην γλώσσα που μιλά το ίδιο το υποκείμενο, υποστηρίζει η Veena Das (1996a: 88) και αυτό συνιστά μία πρόκληση για την ανάγνωση του αρχείου. Πώς μεταφέρονται, αλήθεια, οι μαρτυρίες, στο αρχείο, με ποιες λέξεις και ποιες κωδικοποιήσεις; Τι είναι αυτό που χάνεται στη μετάφραση; Συχνά η διερμηνεία αδυνατεί να υποστηρίξει τις επικοινωνιακές ανάγκες επιζώντων από σοβαρές τραυματικές εμπειρίες και οι διερμηνείς ενίοτε αποφύγουν τον κίνδυνο να εμπλακούν υπερβολικά συναισθηματικά ή να προβούν σε κρίσεις που μπορεί να αντιβαίνουν στις αρχές της αμεροληψίας και της ουδετερότητας (Moskal, Fassetta et al., 2024). Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η αποτύπωση του τραύματος στο αρχείο, αυτό που συνέβη σε σχέση με αυτό που βιώθηκε με τη χρήση μιας κοινής γλώσσας ή

ορολογίας, αποκρύπτει την ποικιλομορφία και την πολυπλοκότητα των εμπειριών, τον τρόπο με τον οποίο αυτές αποκτούν πολλαπλό νόημα στη συλλογική αλλά και την προσωπική ιστορία ζωής, σε μια βιωμένη στιγμή (Fassin & Rechtman, 2009: 281). Ο τρόπος με τον οποίο μιλά, επομένως, το αρχείο δεν ταυτίζεται απαραίτητα με τον τρόπο με τον οποίο μιλά το υποκείμενο. Αλλά είναι επίσης ο τρόπος με τον οποίο συνδιαλέγεται με την ιστορικότητα, την πολλαπλότητα της μνήμης (plurality of memory), όπως θα εννοιολογήσουν οι Fassin και Rechtman, αναφερόμενοι στις πληγές ενός συλλογικού παρελθόντος για τους αιτούντες άσυλο, που δεν καταφέρνει να απαλλαγεί από τις μνήμες της δουλείας, της αποικιοκρατίας, των φυλετικών διαχωρισμών (Fassin & Rechtman, 2009: 282-284).

Το αρχείο συχνά ταυτίζεται με τις τεχνικές συλλογής και μνήμης, κωδικοποίησης και τυποποίησης (Καραμπά, 2015: 81), όταν όμως πρόκειται για την καταγραφή βιογραφικών αφηγήσεων, τα άτομα φαίνεται ότι νοηματοδοτούν την κοινωνική τους ύπαρξη, κατασκευάζοντας έννοιες και ενεργώντας σύμφωνα με αυτές (Rosenthal, 1993: 59), γεγονός που αποκτά ιδιαίτερη σημασία, λαμβάνοντας υπόψη του διακύβευμα για την απόκτηση ασύλου στην περίπτωση που εξετάζω. Η διαδικασία για την απόκτηση του πιστοποιητικού του θύματος βασανιστηρίων επηρεάζει τα υποκείμενα που μιλούν από τη θέση και με τη θέαση αυτή, συχνά αναπαράγοντας και ενισχύοντας μία θυματοποιημένη εικόνα του εαυτού/της εαυτής. Η Lisa Malkki εξηγεί πώς η οπτική διαδικασία οικειοποίησης με τον πρόσφυγα κανονικοποιεί και ορίζει την συλλογική του εικόνα. Επισημαίνει ότι η ανθρωπιστική «ματιά» οργανώσεων και φορέων που υποστηρίζουν την προσφυγικότητα χειροτεχνεί μία εικόνα «ανώνυμης σωματικότητας» (anonymous corporeality), όπου η τρωτότητα πρέπει να καθίσταται εμφανής, γι αυτό και εκφράζεται ή εξάρεται μέσα από την εμμονική, σχεδόν, μεγεθυμένη απεικόνιση της παιδικότητας και των θηλυκοτήτων (Malkki, 1996: 386-388) που ανταποκρίνονται σε αρχετυπικές αναπαραστάσεις για τη μητρότητα και την ευθραυστότητα. Πολύ εύγλωττα, προσθέτει ότι ο πρόσφυγας είναι εκείνος που μιλά χωρίς να εκφέρει λόγο (wordlessly) (Malkki, 1996: 390) και εδώ αναρωτιέμαι εάν τελικά το συν-αίσθημα είναι παρόν και ανιχνεύσιμο στο αρχείο.

Στην «*Αρχαιολογία της Γνώσης*», ο Michel Foucault καθιστά σαφές ότι δεν αντιλαμβάνεται το αρχείο ως σύνολο κειμένων, τεκμηρίων του παρελθόντος, ή

μαρτυρία της διατηρημένης ταυτότητάς του, αλλά, αντίθετα, ως ένα ολόκληρο παιχνίδι σχέσεων που εδράζει στις πιθανότητες ή απιθανότητες της εκφώνησης που διευθετεί ο λόγος. Όλα τα οι εκφωνήματα και οι ειπωμένες θέσεις δεν βρίσκονται απλώς σωρευμένα σε μία άμορφη πολλαπλότητα, ή σε μία αδιάρρηκτη γραμμικότητα, αλλά συντίθενται μεταξύ τους μέσα από πολύπλοκες σχέσεις, «διατηρούνται ή ξεθωριάζουν σύμφωνα με ειδικές κανονικότητες» (Foucault, 2017: 199-200). Ουσιαστικά, το αρχείο συνομιλεί με την ιστορικότητα του πλαισίου που το όρισε, αλλά και με τη θεσιακότητα του αναγνώστη/της αναγνώστριάς του, αρνούμενο να τοποθετηθεί σε έναν χώρο «φιλόξενης λήθης» (ό.π). Το αρχείο περιλαμβάνει μία ολιστικότητα και ταυτόχρονα είναι αποσπασματικό, με την έννοια της εστίασης σε συγκεκριμένες πτυχές αυτού που θέτει υπό εξέταση, είναι «η παρυφή του χρόνου που περιβάλλει το παρόν μας» (Foucault, 2017: 202). Άρα, μήπως το συν-αίσθημα αναδύεται από την υποκειμενικότητα των εκφωνημάτων που συνθέτουν το αρχείο, από τη ρευστότητα που το διατρέχει; Εάν στο αρχείο εκφράζονται ή/και υφέρπουν σχέσεις εξουσίας και το αρχείο είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, μέσα από το οποίο διαχέονται οι ιεραρχίες, οι αγωνίες, οι αναζητήσεις και οι φόβοι της εποχής που μελετάται, το συν-αίσθημα δεν μπορεί παρά να βρίσκει τη θέση του ως δομικό υλικό των κοινωνικών σχέσεων και ως εργαλείο συγκρότησης των συλλογικοτήτων στην ανάγκη επαναανοηματοδότησης και διεκδίκησης της ορατότητάς τους (Αβραμοπούλου, 2018a: 33). Στο εισαγωγικό της κεφάλαιο για τις «Πολιτικές εγγραφές του συν-αισθήματος», η Ειρήνη Αβραμοπούλου (2018a: 18) μιλά για τη δυναμική, την ενεργητικότητα και την ορμή, την περίσσεια ενέργειας και έντασης την οποία έχει συλλάβει ο Brian Massumi ως *συν-αίσθημα*. Το αρχείο που διαχειρίστηκα εμπεριέχει αυτή την ένταση, προσφέροντας πολλαπλές αναγνώσεις και θεατότητες, με τα υποκείμενα να εκφράζονται συνθέτοντας ένα συλλογικό επιβίωμα που ξεπερνά τα όρια του/της εαυτού/εαυτής (Seigworth & Gregg, 2010: 4). Η Ann Stoler, επομένως, ορθώς εστιάζει στην αρχειοθέτηση ως διαδικασία και όχι στα αρχεία ως πράγματα, θεωρώντας ότι συνιστούν συμπυκνωμένους τόπους επιστημολογικής και πολιτικής ανησυχίας, όπου εγγράφονται οι σχέσεις εξουσίας όσο και οι περίπλοκες τεχνολογίες κυριαρχίας (Stoler, 2018: 20). Πράγματι, όπως θα δούμε στη γνωριμία με το αρχείο, στις εκθέσεις-μαρτυρίες των θυμάτων βασανιστηρίων και σεξουαλικής βίας,

αναπαράγεται η θεσιακότητα του συνεντευξιαστή και κατ' επέκταση των θεσμών που ζητούν από τον πρόσφυγα να μιλήσει *συγκεκριμένα* για το βιώμά του, αποσπασματικά και συμπυκνωμένα. Ο αιτών άσυλο καταλαμβάνει έτσι μία λογοθετική θέση *ποιώντας* την προσφυγικότητά του προκειμένου να ενισχύσει την ακουστότητά του. Ανταποκρίνεται σε αυτό που *αναμένεται* από εκείνον, από τον αιτούντα άσυλο, το θύμα βασανιστηρίων, ώστε να έχει πιθανότητες να διεκδικήσει το δικαίωμά του στο άσυλο, στην προστασία, στην αποκατάσταση, ακόμα και στη ζωή, ή όπως επισημαίνουν οι Fassin και Rechtman (2009: 193) «[ο μάρτυρας] *αισθάνεται τι πρέπει να πει, γνωρίζοντας ότι απευθύνεται σε εργαζόμενους στον τομέα της ανθρωπιστικής βοήθειας*» οι οποίοι, αντίστοιχα, εκφράζουν εξίσου δικές τους επιφυλάξεις. Μήπως όμως, ταυτόχρονα, θα πρέπει να αναρωτηθούμε μαζί με την Malkki πώς θα ήταν για τους πρόσφυγες «*να παράγουν μία τεχνική, αμερόληπτη καταγραφή των 'πραγματικών' γεγονότων, εξαλείφοντας ό,τι ήταν τόσο εξωπραγματικό που πρέπει να είναι 'εξωπραγματικό' ή εφιάλτης;*» (Malkki, 2015: 16).

1.3 Γνωριμία με το αρχείο

Ως εθελόντρια στο Πρόγραμμα Πιστοποίησης και Αναγνώρισης Θυμάτων Βασανιστηρίων της Οργάνωσης της Κοινωνίας των Πολιτών *METAδραση*¹ και, αργότερα, ως εργαζόμενη σε αυτή, η πρόσβαση στο αρχειακό υλικό της Οργάνωσης αποτέλεσε ένα σημαντικό κίνητρο να ασχοληθώ περισσότερο με τη δυναμική του αρχείου και τον λόγο που αρθρώνει γύρω από το ζήτημα της σεξουαλικής βίας στα σώματα των ανδρών υπό συνθήκες κράτησης σε περίοδο πολέμου ή συγκρούσεων και αναταραχών. Το αρχείο αποτελείται από εκθέσεις πραγματογνωμόνων, οι οποίες είχαν συνταχθεί κατόπιν σχετικών συνεντεύξεων με αιτούντες άσυλο, πιθανών θυμάτων βασανιστηρίων ακολουθώντας τις αρχές που διέπουν το Πρωτόκολλο της

---

¹ Το *Πρόγραμμα «Πιστοποίηση και Αναγνώριση των Θυμάτων Βασανιστηρίων»* της *METAδρασης* ξεκίνησε το 2011, μετά την αναστολή της λειτουργίας του Ιατρικού Κέντρου Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (ΙΚΑΘΒ) το 2008. Την εκπόνηση του προγράμματος ανέλαβε διεπιστημονική ομάδα αποτελούμενη από κοινωνικό λειτουργό, ιατρό, ψυχολόγο και νομικό, στην οποία συμμετείχαν και πρώην στελέχη του ΙΚΑΘΒ με 30ετή εμπειρία στο αντικείμενο. Από το 2013 η *METAδραση* αναλάμβανε τις επίσημες παραπομπές από την Υπηρεσία Ασύλου και την Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης για την πιστοποίηση των θυμάτων βασανιστηρίων. Οι συνεντεύξεις διεξάγονταν παρουσία διερμηνέα, ως επί το πλείστον στη μητρική γλώσσα ή διάλεκτο του θύματος. Η διαδικασία βασίστηκε σε και καθοδηγήθηκε από τις αρχές του Πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης (*METAδραση, na*).

Κωνσταντινούπολης (ΠΚ-Istanbul Protocol)². Το συγκεκριμένο εγκεκριμένο εγχειρίδιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης χρησιμοποιείται για την ανίχνευση και τεκμηρίωση των βασανιστηρίων από μία διεπιστημονική ομάδα, η οποία εκδίδει σχετική ιατρονομική έκθεση πιστοποιώντας εάν η εξεταζόμενη περίπτωση εμπίπτει στον ορισμό των βασανιστηρίων, συνεπικουρώντας στη συνηγορία των θυμάτων, την αποκατάσταση και την παροχή επανόρθωσης και προσβλέποντας, μεταξύ άλλων, στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2012). Το ΠΚ χρησιμοποιείται και στις περιπτώσεις ασύλου, όπου η τεκμηρίωση των βασανιστηρίων συνιστά μία πολύπλοκη διαδικασία και οι αρχές ασύλου ή οι μηχανισμοί πρώτης υποδοχής ήταν απαραίσκευοι για τη διαχείριση συναφών περιστατικών.

Τηρώντας απαρέγκλιτα τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας και διατηρώντας την ανωνυμία των θυμάτων, αναζητήθηκαν περιστατικά σεξουαλικής βίας και κακοποίησης που υπέστησαν σε περιόδους πολιτικής αποσταθεροποίησης, συγκρούσεων και πολέμων. Συνολικά το αρχείο περιλάμβανε 2.633 καταχωρίσεις, εκ των οποίων οι 1.073 ενέπιπταν στην κατηγορία του διαγνωστικού, τα ιατρικά και ψυχοκοινωνικά ευρήματα, δηλαδή, δεν θα μπορούσαν παρά να αποδίδονται αποκλειστικά στα περιγραφέντα γεγονότα/βασανιστήρια, με τις 963 εξ αυτών να αφορούν σε άνδρες και 111 σε γυναίκες. Το αρχείο καλύπτει ένα χρονικό εύρος από το έτος 2012 έως και το έτος 2014 και από το έτος 2017 έως και το έτος 2023. Από το σύνολο των 337 φακέλων στους οποίους μπόρεσα να έχω πρόσβαση, 26 περιπτώσεις αφορούσαν σε γυναίκες-θύματα βασανισμού, ενώ οι υπόλοιπες 311 σε άνδρες, με μέσο όρο ηλικίας τα 28 με 30 έτη. Το ένα τέταρτο περίπου των υποθέσεων, ήτοι 76 αρχεία, περιλάμβαναν μαρτυρίες σεξουαλικής κακοποίησης και άσκησης σεξουαλικής βίας εις βάρος των ανδρών, σε διαφορετικά περιβάλλοντα και χώρες,

---

² Το *Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης* αφορά σε ένα μη-δεσμευτικό, παγκόσμιο πρότυπο, ένα ιατρονομικό κείμενο/εγχειρίδιο των Ηνωμένων Εθνών, που προσφέρει αξιόπιστα πορίσματα σχετικά με τους ψυχικούς και σωματικούς τραυματισμούς των φερομένων ως θυμάτων βασανισμού και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (OHCHR, 2022) για τα οποία απαιτείται ειδική νομική και ιατρική γνώση. Αξιοποιείται, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, από ανεξάρτητους φορείς ή οργανώσεις με την κατάλληλη διαπολιτισμική διαμεσολάβηση. Η εμπλοκή των κρατών αποφεύγεται καθώς η πλειονότητα των θυμάτων βασανισμού συνιστούν πολιτικούς πρόσφυγες. Δημιουργήθηκε αρχικά για χρήση από Διεθνή Δικαστήρια, όπως το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Στρασβούργο.

κατά τις προαναφερθείσες περιόδους. Η πλειονότητα των θυμάτων έχει καταγωγή από χώρες της Αφρικής, με τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό και το Σουδάν να σημειώνουν τις περισσότερες αναφορές για την άσκηση σεξουαλικής βίας.

Κάθε έκθεση είναι γραμμένη σε τρίτο πρόσωπο, με συντάκτη/συντάκτρια τον/την κοινωνικό/ή λειτουργό που διεξήγαγε τη συνέντευξη, αναζητώντας στοιχεία για τις συνθήκες κράτησης και βασανισμού, σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης. Το πρώτο μέρος του σχετικού εντύπου όπου συμπληρώνονται τα στοιχεία του «εξυπηρετούμενου», όπως συχνά θα αποκαλούνταν ο αιτών άσυλο, ακολουθεί μία τυπική και τυποποιημένη γραμμική λογική καταχώρισης των προσωπικών του δεδομένων, καθώς και στοιχείων που αφορούν στις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, στην εκπαίδευση, την επαγγελματική και οικογενειακή του κατάσταση, όπου ο συντάκτης του κειμένου διαλέγει κάποια από τις προεπιλεγμένες απαντήσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι επιλέξιμες επαγγελματικές κατηγορίες και η ιεράρχησή τους που εύλογα κεντρίζουν το ενδιαφέρον, εάν στη διανοητότητα, δηλαδή, των θεσμών ένας πρόσφυγας μπορεί να ανταποκριθεί κυρίως στην εικόνα του χειρώνακτα: ανειδίκευτος εργάτης (unskilled worker), εξειδικευμένος εργάτης (skilled worker), υπάλληλος (clerk), ανώτερος υπάλληλος (senior clerk), στρατιωτικός (conscript), φοιτητής (student), άνεργος (unemployed), στρατιωτικός ή αστυνομικός (army/police officer), αυτοαπασχολούμενος (self-employed), νοικοκυρά (housewife).

Στη συνέχεια γίνεται η καταγραφή στοιχείων που αφορούν στην είσοδό του στη χώρα, το πλαίσιο και οι συνθήκες διαμονής του. Το κύριο μέρος της έκθεσης είναι ελεύθερο για τη συμπλήρωση του κείμενου με τη μαρτυρία του πρόσφυγα, η οποία συνήθως αφιερώνει ένα μικρό μέρος της για τις συνθήκες που οδήγησαν στη σύλληψη και κράτησή του. Εν συνεχεία, ο/η συντάκτης/συντάκτρια του κειμένου περιγράφει συγκεκριμένα το είδος των βασανιστηρίων τα οποία υπέστη το θύμα, καθώς και στοιχεία για τη μετέπειτα μεταναστευτική του διαδρομή. Επίσης στις εκθέσεις παρατίθενται και αυτούσια τα λόγια των θυμάτων, ενώ συχνά σημειώνεται η ψυχολογική τους κατάσταση την ώρα της συνέντευξης με τον συντάκτη της έκθεσης να σημειώνει στο κείμενο της κατάθεσης, όπως, επί παραδείγματι, «*Η συνέντευξη διακόπηκε γιατί ο εξυπηρετούμενος ξεσπούσε σε κλάματα*», «*με εξαιρετική δυσκολία*

αναφέρθηκε στη συστηματική σεξουαλική κακοποίηση του υφίστατο», «[ο εξυπηρετούμενος] δηλώνει ότι ξεχνάει...». Ο φάκελος του θύματος περιλαμβάνει επίσης ιατρική και ψυχολογική έκθεση του περιστατικού κατόπιν αξιολόγησης από τις αντίστοιχες ειδικότητες.

Περιορισμοί της έρευνας, όπως η ανομοιογένεια του αρχείου, η χρονική του ασυνέχεια, απότοκο της κατά περιόδους διακοπής χρηματοδότησης του προγράμματος, καθώς και η διαφορετική απόδοση των καταγεγραμμένων των συμβάντων από διαφορετικούς συντάκτες, δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών ποσοτικών συμπερασμάτων. Ανάμεσα, όμως, στις γραμμές και μέσα από τις μαρτυρίες, στις οποίες είχαν συμπεριληφθεί από τον/την συντάκτη/συντάκτρια περισσότερα στοιχεία της ατομικής βιογραφίας του θύματος, τοποθετώντας το υποκείμενο στη θέση ενός πολύ υπαρκτού συνεντευξιαζόμενου, έκαστο περιστατικό γινόταν μία πολύ πραγματική, ιστορία. Καθώς διέσχιζα τις γεωγραφίες του πόνου μέσα από τις μαρτυρίες των προσφύγων³, συν-αισθανόμουν το άχθος εκείνου που προσπαθούσε να νοηματοδοτήσει εκ νέου την ύπαρξή του, ακροβατώντας στις αιχμές των αναμνήσεων, αλλά και τις ανακουφίσεις της λήθης, για να επικυρώσει την ορατότητά του.

Ορθώς, επομένως, το αρχείο λειτούργησε ως διαδικασία, για να ακολουθήσω τη συλλογιστική της Stoler, καθώς αναπαρήγαγε συνδέσεις με το πολιτικό και τις σχέσεις εξουσίας. Εκτός από το γεγονός ότι οι αιτούντες άσυλο ήταν στο σύνολό τους πολιτικοί κρατούμενοι, συνεπώς η διάσταση του πολιτικού ήταν εξ αρχής δεδομένη, οι μαρτυρίες τους συνέθεταν έναν αποσπασματικό μεν, διεισδυτικό, ωστόσο, διάλογο με το σήμερα και την τωρινή τους ταυτότητα. Διέκρινα δυναμικές του συν-αισθήματος οι οποίες αναπτύσσονταν μέσα από την αναμέτρηση με τη συνθήκη του πολέμου, της βίας και της ακούσιας αποικεισίας. Ταυτόχρονα, το συν-αίσθημα διαμεσολαβώντας ανάμεσα στο ψυχικό και το κοινωνικό, στο ατομικό και στο συλλογικό, ως αιωρούμενη

---

³ Η έρευνα εστίασε στις μαρτυρίες των ανθρώπων που είχαν αναγνωρισθεί ως *διαγνωστικοί και σημαντικά συμβατοί* μετά από τη σχετική αξιολόγηση σύμφωνα με τις αρχές του Πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης. Επομένως, ο χαρακτηρισμός τους στο κείμενο της έρευνας ως *πρόσφυγες* είναι βάσιμος, καθώς, σύμφωνα με το Αρ.1 της Συνθήκης της Γενεύης *πρόσφυγας θεωρείται «το άτομο που βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής του ή του τόπου κατοικίας του, έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω πολιτικών πεποιθήσεων και εξαιτίας αυτού του φόβου δίωξης αδυνατεί ή δεν επιθυμεί να απολαμβάνει την προστασία αυτής της χώρας ή την επιστροφή σε αυτήν (ΟΗCHR, πα).*

έννοια, ως αυτό που η Sara Ahmed θεωρεί ότι μπορούμε να αισθανθούμε στην ατμόσφαιρα (Ahmed, 2018: 29) διαπίστωση ότι διαπερνούσε τις αναγνώσεις και τις εγγραφές του αρχείου. Αναπτύχθηκε εσωτερικά, οριζόντια, ανάμεσα στις αρχειακές καταχωρίσεις και τους φακέλους των αιτούντων άσυλο, αισθαντικά και πάνω στα σώματα που υπήρξαν οι καμβάδες των επιμέρους ιστοριών, αλλά, ταυτόχρονα, και 'προς τα έξω', η έκφραση αυτή της «μελαγχολικής εσωτερικότητας» του παραβιασμένου σώματος (Navarro, 2018: 199), προς εκείνον/η που, από τη θέση του ερευνητή/ερευνήτριας ή θεσμικού αναγνώστη/αναγνώστριας, διατρέχει το αρχείο.

Καθώς το τραύμα αναζητά τον τρόπο με τον οποίο θα μπορέσει να εκφράσει τη διάπραξη βίας και κοινωνικής αδικίας που προηγείται, μέσα από το σύνολο αυτών των γραφειοκρατικών διαδικασιών, δεν θα μπορούσε να μην ήταν ορατή άλλη μία βλάβη, άλλη μία απώλεια, άλλο ένα τραύμα, που υφίσταται το υποκείμενο, όπως θα αναγνωρίσει η Αβραμοπούλου (2018: 188). Μιλώντας για γυναίκες-θύματα βιασμού, αναφέρεται στο τραύμα που δεν υφίσταται μόνο με τη στέρηση ή καταπάτηση κάποιου δικαιώματος, αλλά παράγεται ακόμα περισσότερο όταν βρεθεί εγκλωβισμένο σε μία «ταυτότητα» που αναδεικνύεται ως η απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεκδίκηση του δικαιώματός του (ό.π), την προσφυγική του ιδιότητα. Η προσφυγικότητα συνδιαλέγεται με την απώλεια σε κάθε επίπεδο, όπως θα υπενθυμίσει η Arendt:

Χάσαμε το σπίτι μας, που σημαίνει ότι χάσαμε την οικειότητα της καθημερινής ζωής. Χάσαμε το επάγγελμά μας, που σημαίνει ότι χάσαμε την αυτοπεποίθηση ότι είχαμε κάποια χρησιμότητα σε αυτόν τον κόσμο... Αφήσαμε τους συγγενείς μας [...] και οι καλύτεροί μας φίλοι σκοτώθηκαν [...], που σημαίνει ότι διαρρήχθηκαν οι ιδιωτικές μας ζωές. (Arendt, 2015: 11).

Έτσι, ο αιτών άσυλο που μιλά για την τραυματική εμπειρία του βασανισμού του στεκόμενος απέναντι στον δυτικό, γραφειοκράτη, εμπειρογνώμονα, που από την πλεονεκτική του θέση, αντιπροσωπεύοντας τους φορείς που θα αποφασίσουν εάν η «ιδιότητα» ενός θύματος βασανιστηρίων προσιδιάζει στην κατάστασή του, χάνει ή μπερδεύει την αντίληψη του ίδιου του εαυτού του, μέσα σε ένα πλαίσιο αυστηρών κανονισμών, διαδικασιών και ορολογιών. Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο με αυτό που

χρησιμοποιεί η ανθρωπολόγος Sally Engle Merry (στο Αβραμοπούλου, 2018b: 183-184), τα υποκείμενα καλούνται ή ακόμα και ωθούνται να υιοθετήσουν μία νέα ταυτότητα, αυτήν του «θύματος βασανισμού και σεξουαλικής βίας», ως ένα στοιχείο αυτοπροσδιορισμού, ως μία νέα θέση υποκειμένου. Πρόκειται για μία «μεταστροφή της υποκειμενικότητας», με τη συγκρότηση του εαυτού να καθορίζεται πλέον από την ανάληψη της νέας θέσης υποκειμένου (ό.π). Έτσι, το τελευταίο ποιεί όχι μόνο την προσφυγικότητά του, αλλά και τη νέα θέση του ως θύμα βασανιστηρίων και, επιπροσθέτως, αυτή του θύματος σεξουαλικής βίας. Η σύγχυση την οποία το έμφυλο υποκείμενο θα αναγνωρίσει σε αυτή την πολλαπλότητα θέσεων, συνιστά απότοκο της διαδικασίας με την οποία το θεσμικό πλαίσιο ορίζει την πρόσβαση στο δικαίωμα. Το άσυλο θα χορηγηθεί σε εκείνους που εμπίπτουν στις σχετικές «προδιαγραφές», ώστε να διαπιστωθεί ότι τα υποκείμενα έχουν υπάρξει θύματα βασανιστηρίων, άρα είναι το ίδιο το σύστημα το οποίο αναπαράγει τη βία, ζητώντας από εκείνα να αναπτύξουν επαρκώς το αφήγημα της βίας στο σώμα. Ως *μάρτυρας* της βίας, ο αιτών άσυλο του αρχείου μου ζητά τη δημόσια αναγνώρισή του και αναμετράται ταυτόχρονα με το συμβολικό σύστημα που προσδιορίζει τους όρους της ύπαρξής του (Αβραμοπούλου, 2018b: 187). Ταυτόχρονα, αναμετράται και με το σύστημα αξιών και τις πεποιθήσεις του που έχουν ορίσει την (πληγωμένη και παραβιασμένη πλέον) αρρενωπότητά του.

Κεφάλαιο 2. Αρρενωπότητες στην εξουσία, αρρενωπότητες σε κίνδυνο

2.1 Σχέσεις εχθρότητας σε σύγχρονα περιβάλλοντα εξουσίας

Οι πολιτικές διαμορφώσεις, εκφράσεις της σύγχρονης ιστορίας και τα γεωπολιτικά επίδικα βασίζονται αιτιακά στη μεταποικιακή συνθήκη, η οποία προσφέρει πεδίο πρόσφορο για την καλλιέργεια αλλά και έκφραση πολλαπλών, συχνά έντονα συγκρουσιακών, εννοιολογήσεων του εθνικού (Λαλιώτου, 2016: 74). Διαχρονικά, η αποικιοκρατία αφορούσε μία εκπληκτική ποικιλία μορφών και πρακτικών που εφαρμόστηκαν σε διαφορετικούς πληθυσμούς με στόχο την αποθησαύριση, την καταναγκαστική εργασία, τον πλουτισμό από την εκμετάλλευση γαιών και διαθέσιμων πόρων. Οι απίστευτες βαρβαρότητες των αποικιοκρατών έδωσαν τη σκυτάλη στην επιβολή νέων μοντέλων ελέγχου, ακολουθώντας ατραπούς κατοχικής τυραννίας, αλλά και αναπτύσσοντας εξαρτητικές οικονομικά και πολιτικά σχέσεις με τους άρχοντες ή άλλες ομάδες της περιφέρειας. Στην *«Κριτική Αναθεώρηση της Έκκεντρης Νεωτερικότητας»*, η Αθηνά Αθανασίου θα υπενθυμίσει ότι η μεταποικιακή στροφή δεν σημαίνει μία σχηματική χρονολογική ακολουθία, ένα γραμμικό πέρασμα από μία εποχή ή περίοδο στην επόμενη -και σίγουρα δίχως βαθύ, ριζωματικό σχεδόν, αντίκτυπο- αλλά σχέσεις που διαμορφώνονται, σφυρηλατούνται και επιβάλλονται *«υπό την επήρεια»* και *«υπό αυτό το πρίσμα»* (Αθανασίου, 2016: 10).

Έτσι, η γη που έγινε ιδιωτική ιδιοκτησία ενός Βέλγου βασιλιά πριν από 140 χρόνια και ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος τα τελευταία 64, εξακολουθεί να κακοποιείται βάνουσα, ανανεώνοντας διαρκώς σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης που ορίζει πλέον η μεταποικιακή συνθήκη. Η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό διηγείται την ιστορία της δουλείας, της αποικιοκρατίας και ενός σύνθετου, όσο και βίαιου, μετα-αποικιακού παρόντος. Η εκμετάλλευση των άφθονων φυσικών πόρων και σπάνιων γαιών της χώρας από δυτικές δυνάμεις διαχρονικά έρχεται με κόστος εκατομμύρια ανθρώπινες ζωές. Στον απόηχο της Γενοκτονίας της Ρουάντα το 1994, ξεκινά μία σειρά αιματηρών συμπλοκών με τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού αφρικανικών χωρών που ενεπλάκησαν στον αγώνα για την εξουσία και την πρόσβαση στον πλούτο των φυσικών πόρων, οδηγώντας σε αποσταθεροποίηση του πολιτικού πεδίου στην υποσαχάρια Αφρική, με περισσότερα από 5,4 εκατομμύρια θύματα έως το 2002,

οπότε λήγει και ο δεύτερος πόλεμος του Κονγκό (Pan African Sanctuary Alliance, na). Στη χώρα επικρατεί αναβρασμός και συνεχείς συγκρούσεις, οι οποίες κορυφώθηκαν μεταξύ των ετών 2012 και 2013. Με την εμπλοκή της Δύσης και της Κίνας, η πολιτική αστάθεια και οι ένοπλες συγκρούσεις συνεχίζονται στη ΛΔΚ, η οποία εξακολουθεί πλήττεται από επισιτιστική ανασφάλεια και φτώχεια περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη χώρα στον κόσμο (Global Conflict Tracker – Democratic Republic of Congo, na).

Ανάμεσα στις πολλές μαρτυρίες προσφύγων-θυμάτων σεξουαλικής βίας από τη γείτονα χώρα, ο Α.Β.⁴ συμπληρώνει, «δεν υπάρχει τίποτα ανθρωπινό στο Σουδάν». Ως ανεξάρτητη δημοκρατία από το 1956, το Σουδάν αντιμετωπίζει ένα εσωτερικό χάσμα πλούσιου και μουσουλμανικού βορρά και λιγότερο αναπτυγμένου νότου με χριστιανούς και ανιμιστές κατοίκους. Ο πόλεμος στο Νταρφούρ που ξέσπασε το 2003 καταδικάστηκε ως γενοκτονία κατά μη αραβικών πληθυσμών από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Μετά από δύο εμφυλίου, η χώρα διασπάται το 2011, ενώ το 2019 τα αιτήματα για δημοκρατία, πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες και ένα νέο σύστημα διακυβέρνησης, κατέληξαν σε πραξικόπημα, πυροδοτώντας εκ νέου εμφύλια σύρραξη, που από το 2023 εξακολουθεί να μετρά θύματα, περισσότερους από 8,2 εκατομμύρια εκτοπισμένους και 25 εκατομμύρια σε ανάγκη ανθρωπιστικής βοήθειας (Global Conflict Tracker – Sudan, na).

Τα σύνθετα νεο-αποικιακά κράτη αναδεικνύουν πεδία έντονου προβληματισμού, με προεκτάσεις στις σύγχρονες σχέσεις υποταγής και τους αναδυόμενους εθνικισμούς. Οι τοπικές ελίτ οικειοποιήθηκαν τον αντιαποικιακό αγώνα, σημειώνει η Αθανασίου (2016: 11). Όμως, ήδη ο Frantz Fanon είχε προβλέψει την ανανέωση της εξουσίας των ομάδων αυτών με την αποαποικιοποίηση, τις οποίες χαρακτήρισε ως:

ένα είδος μικρής άπληστης κάστας, αδηφάγου και αχόρταγου, με το μυαλό του πλανόδιου πωλητή, που δέχεται με μεγάλη ευχαρίστηση τα μερίσματα που της δίνει η πρώην αποικιοκρατική δύναμη, που θα θυμάται ό,τι έχει διαβάσει στα ευρωπαϊκά εγχειρίδια και γίνεται ανεπαίσθητα όχι καν το αντίγραφο της Ευρώπης, αλλά η καρικατούρα της (Selwyn, 2023)

---

⁴ Τα αρχικά των ονομάτων συνιστούν αυθαίρετες επιλογές μου για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συνεντευξιαζομένων

Από τον Δεκέμβριο του 2010, ολόκληρο το τόξο της Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής φλεγόταν, στην κυριολεξία, από εντάσεις και εξεγέρσεις πληθυσμών ενάντια σε καταπιεστικά καθεστώτα. Με τη Συρία να μετατρέπεται σε θέατρο μεταβαλλόμενων γεωπολιτικών διεκδικήσεων από τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, την Τουρκία, μεταξύ άλλων, σηματοδοτήθηκε η μεγαλύτερη προσφυγική κρίση μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η κομβική της θέση στη μεταφορά φυσικού αερίου από τον Περσικό Κόλπο, αλλά και η προοπτική δημιουργίας ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους στα βόρεια της χώρας σημαίνει νέες δυναμικές στον χάρτη της Μέσης Ανατολής (Güner & Κορ, 2017). Μαζί με τις προοπτικές εμπλοκής σε εδαφικές συγκρούσεις με τη γειτονική Τουρκία και πιθανώς και το Ιράν, αναμοχλεύτηκαν συσχετίσεις δυνάμεων διεθνώς, με περισσότερους από 5,4 εκατομμύρια Σύρους να αναζητούν καταφύγιο ως πρόσφυγες σε γειτονικές χώρες μέχρι το 2021 (UNHCR, 2022).

Τις γεωγραφικά περιπλεγμένες σχέσεις που αναπτύσσονται στο *μετά* της αποικιοκρατίας ή ακόμα και στις συνδέσεις του σύγχρονου ιμπεριαλισμού και γεωπολιτικών συμμαχιών σε νέες χωρικότητες, θα ανιχνεύσει ο Achille Mbembe, διαπιστώνοντας την ανάπτυξη οικονομικών θυλάκων που σχετίζονται με την εξόρυξη πόρων αξίας και τη δημιουργία *μηχανισμών λεηλασίας* και πολέμου οι οποίες μετακινούνται με εξαιρετική ευκολία στους προνομιακούς χώρους *πολέμου και θανάτου* (Mbembe, 2020: 55-60). Διαπιστώνοντας τις πρακτικές επιρροής και διακυβέρνησης που στηρίζονται στην υλική και οικονομική υποστήριξη υπερεθνικών δικτύων και δικτύων κοινοτήτων, θα καταλήξει ότι οι τεχνολογίες καταστροφής, υποταγής και ελέγχου αποκτούν έναν πιο ανατομικό και αισθητηριακό χαρακτήρα με στόχο κυρίως τους άμαχους πληθυσμούς (Mbembe, 2020: 23). Πράγματι, η ανάγνωση του αρχείου ανέδειξε αυτή ακριβώς την πτυχή, ότι τα θύματα βασανιστηρίων και σεξουαλικής κακοποίησης δεν ήταν παρά απλοί άνθρωποι, στους οποίους η εξουσία έθετε υπό τον έλεγχό της ασκώντας βία σε καταστάσεις *εξάιρεσης και πολιορκίας*. Δεν ήταν οι πληγωμένοι στρατιώτες στο πεδίο της μάχης, αλλά οι απλοί, καθημερινοί πολίτες που οδηγήθηκαν και βασανίστηκαν σε απρόσιτους, σκοτεινούς και άγνωστους χώρους. Η ασκούμενη βία, λειτουργώντας στο πλαίσιο της θεσμικής υπεροχής και εξουσίας του στρατού ή ένοπλων παρακρατικών ομάδων,

βρίσκει την έκφρασή της σε χώρους αορατότητας, στους οποίους χάνεται το μεγάλο θέαμα της σωματικής τιμωρίας (Foucault, 2011a: 32). Στους θύλακες αυτούς, δημιουργούνται εκείνοι οι προνομιακοί χώροι (loci), όπου πραγματοποιείται το συμβάν της κακοποίησης, σε καθεστώς αθεατότητας, όπου η θνητότητα τίθεται στον έλεγχο του κυρίαρχου. Ακολουθώντας τα χνάρια του Agamben, η Judith Butler θα υπενθυμίζει ότι καταστατικά στους χώρους εξαίρεσης βρίσκει τη θέση της η γυμνή ζωή, που συνοψίζει την εικόνα της ζωής στο όριο (Butler, 2009b: 17, 111), το σωματοποιημένο υπο-κείμενο, πριν χάσει την ανθρώπινη υπόστασή του. Πράγματι, οι εμπειρίες των θυμάτων βρίσκονται ασφυκτικά περι-γραμμένες σε χώρους αθέατους, κρυφούς ή, σε αυτούς που η εξουσία βρίσκει την ύψιστη έκφρασή της: Την φυλακή, το κρατητήριο. Τους επίσημους θεσμούς όπου η ηγεμονική αρρενωπότητα βρίσκει τον χώρο για να εκφράσει τη βίαιη εκδοχή της. Αυτοί οι μη-τόποι, του βασανισμού, εξαιρούνται από υπαρκτές και τρέχουσες χωρο-χρονικότητες και εγγράφονται ως βίωμα μίας εξαντλητικά μακρόσυρτης και πανταχού παρούσας διαδικασίας ανα-πλαισίωσης του εαυτού. Πράγματι, οι συνεντευξιαζόμενοι μιλούσαν για την απροσιτότητα των χώρων κράτησης, την αορατότητά τους, τις άθλιες συνθήκες παραμονής τους, τη συστηματική κακοποίηση του σώματος, μα και του μυαλού. Ο Η.Μ. ήταν κρατούμενος σε κάποιον από αυτούς τους μη-τόπους. Θα μπορούσε να ήταν στο Σουδάν, τη ΛΔΚ, το Μάλι, τη Σομαλία, καθώς δεν ήταν η μοναδική περιγραφή μίας κλειστοφοβικής και ταπεινωτικής διαδικασίας ανακρίσεων σε χώρους κράτησης σε μία από αυτές τις χώρες αυτές: *«Τα κελιά ήταν σκοτεινά, πολύ κρύα και χωρίς στρώμα. Τουαλέτα δεν υπήρχε και αναγκαζόμασταν να χρησιμοποιούμε τον ίδιο χώρο για τις φυσικές μας ανάγκες. Μας πετούσαν το φαγητό στο πάτωμα και έτρωγε όποιος από εμάς προλάβαινε»*. Οι παρατεταμένες καταστάσεις εξαίρεσης/έκτακτης ανάγκης δεν είναι ούτε παρεκκλίνοσες, ούτε διαφοροποιημένες τακτικές της μεταποικιακής συνθήκης. Συνιστούν θεμελιώδεις για τη γραμματική διακυβέρνησης των σύγχρονων θεάτρων του πολέμου, προκλητικές αμβλύνσεις για την αναστολή των νομικών περιορισμών και την επέκταση μίας νέας εννοιολόγησης της κυριαρχίας, λειτουργώντας ως μοντέλα εξουσίας που ασχολούνται εμβληματικά με τη διαχείριση των πληθυσμών και την άσκηση κυριαρχίας στις πράξεις περιστολής και περιορισμού του ίδιου του νόμου (Butler, 2009b: 111).

2.2 Εθνικισμοί και ανδρισμοί εν καιρώ πολέμου

Οι σύγχρονοι γεωπολιτικοί κλυδωνισμοί ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό την ετερονομία που εντοπίζεται στη μεταποικιακότητα, σε έναν χωρο-χρόνο που συντελείται, όπως πολύ εύγλωττα θα σημειώσει η Stoler, στα συντρίμια της αυτοκρατορίας (imperial debris), αναγνωρίζοντας την ύπαρξη φυσικών και διανοητικών δομών της κραταιάς ηγεμονίας του παρελθόντος σε μία συνέχεια χωρικής επανα-πραγμάτωσης της βίας (Stoler, 2008). Οι συσχετισμοί με τις έμφυλες αναπαραστάσεις ανιχνεύονται στις αντίστοιχες φαντασιακές προβολές για το έθνος των αποικιακών καθεστώτων κυριαρχίας στους πολιτικούς μετασχηματισμούς της νεωτερικότητας.

Αν η έννοια του έθνους ως κοινότητας συναισθημάτων με ερείσματα στην κοινή καταγωγή, το κοινό όραμα, την ιστορική συνέχεια, οργανώνει το υποκείμενο σύμφωνα με την πρόσληψη της δικής του ύπαρξης και των δεσμών που το συνδέει με άλλους στη βάση αυτή της κοινότητας της μοίρας, της κουλτούρας και της ομοιογένειας (Bauer, 2003), ο ανδρισμός βρήκε τη θέση του ως ο απόλυτος εκφραστής της εθνικιστικής ιδεολογίας. Οι πεποιθήσεις και φαντασιώσεις για το έθνος γίνονται η βάση και η αιτιολόγηση για την οικοδόμηση του κράτους, τη δημιουργία μίας πολιτικής και νομικής τάξης, η οποία όχι μόνο περιλαμβάνει, αλλά και απαιτεί τον αποκλεισμό, τη σχάση μεταξύ ενός φαντασιακού διλήμματος μεταξύ του *εμείς* και *οι άλλοι*. Στο έργο της «*Gender and Nation*», η Nira Yuval-Davis ξεδιπλώνει τις σχέσεις ανάμεσα στο φύλο και την εθνική ταυτότητα, εξετάζοντας τους έμφυλους ρόλους που αναπτύσσονται και απαιτούνται για τη σφυρηλάτηση του έθνους. Τονίζοντας ότι οι θηλυκότητες συχνά αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους ως μητέρες του έθνους, υπεύθυνες για τη βιολογική αναπαραγωγή της εθνικής κοινότητας καθώς και θεματοφύλακες της εθνικής κουλτούρας, σκιαγραφεί στον αντίποδα τη θέση των αρρενωποτήτων. Υποστηρίζοντας ότι οι άνδρες συχνά κατέχουν κεντρικό ρόλο στην εθνικιστική ρητορική ως υπερασπιστές του έθνους και δημιουργοί της εθνικής ιστορίας, προβληματοποιεί την κατασκευή της φυσικοποιημένης συσχέτισης του αρσενικού με τον πόλεμο και του θηλυκού με το αντίθετό του (Yuval-Davis, 1997: 132). Πράγματι, η ανάδυση νέων εθνικισμών στη μεταποικιακή συνθήκη ανέδειξε τις ανανεωμένες συσχετίσεις στο πεδίο του

πολιτικού, φέροντας τις αρρενωπότητες σε συναρμογή με την κουλτούρα του εθνικισμού την οποία κατασκευάζει με υπερτονισμένους όρους όπως η τιμή, ο πατριωτισμός, ο ανδρισμός, η ανδρεία, η γενναιότητα και το καθήκον (Nagel, 1998: 248). Η μεταποικιακή στροφή και οι σύγχρονες ιμπεριαλιστικές συμμαχίες βασίστηκαν εν πολλοίς στην ενίσχυση των τοπικών ταυτοτήτων και την εφαρμογή νέων εξουσιαστικών σχέσεων και σχέσεων εξάρτησης (Hall, McGrew & Held, 2010: 448), καθώς και στο επιβίωμα της βίας, που καθόρισε τις ιστορίες λαών επί σειρά, αιματοβαμμένων, ετών. Ταυτόχρονα, ο Mbembe (2020) θα ξετυλίξει το νήμα της ιστορικής αφήγησης των σύγχρονων τρόπων άσκησης βίας θεωρώντας ως σημείο έναρξης και αναφοράς την αρχετυπική εικόνα της φυτείας, του σκλάβου και της αποικίας.

Ουσιαστικά, η αδιαφιλονίκητη ηγεμονική έκφραση του αρσενικού αποίκου και οι αναπαραστάσεις της θηλυκοποιημένης περιφέρειας, έδωσαν ένα τέλειο άλλοθι στις δυναμικές και βίαιες παρεμβάσεις, «φυσικοποιώντας» τις, στη βάση ενός κοινωνικού δαρβινισμού που με μεγάλη ευκολία δικαιολογούσε την υιοθέτηση διχοτομήσεων αποκλεισμού και ενσωμάτωσης (Puhle, 2017), αφήνοντας χώρο στον εθνικισμό κυριολεκτικά να «ανδρωθεί». Οι ανδρισμοί εν καιρώ πολέμου δεν συνιστούν απλώς ένα αφήγημα, ένα κατασκεύασμα *in vacuam*, παρά είναι απότοκο των αντιλήψεων περί φυλετικής και πολιτισμικής ανωτερότητας έναντι των αποικιοκρατούμενων λαών, δικαιολογώντας εν πολλοίς την υποταγή και συνακόλουθη άσκηση βίας. Οι ορισμοί του ανδρισμού και της αρρενωπότητας, παρά τις διαφορετικές τους μορφές, οι οποίες δεν διαπλέκονται αναγκαστικά με την ηγεμονία και την καθυπόταξη, συσχετίζονται εν πολλοίς και με τις διαστάσεις της φυλής, της τάξης, της θρησκείας και της εθνότητας, δημιουργώντας έμφυλα στερεότυπα και ηγεμονικές προβολές του αρσενικού (Βασιλειάδου, Γιαννιτσιώτης και Συνεργάτες, 2019: 20).

Οι αρρενωπότητες είναι κοινωνικά κατασκευασμένες νόρμες φύλου που αναφέρονται σε ένα πλέγμα σχέσεων και δράσεων που σχετίζονται με το να είσαι άντρας, οι οποίες αναπτύσσονται στη βάση ενός συγκεκριμένου, στον χώρο και τον χρόνο, κοινωνικού και πολιτισμικού συγκείμενου (Schulz, 2021a). Η R.W. Connell τονίζει ότι οι αρρενωπότητες επηρεάζονται από τις εγγενείς σχέσεις εξουσίας εντός

και μεταξύ των φορέων της, αλλά και από τις έμφυλες ιεραρχίες και κάνει λόγο για την πολλαπλότητα και τις παραλλαγές των αρρενωποτήτων, αναδεικνύοντας το εύρος των εκφάνσεών της (Connell, 2005). Η αρρενωπότητα, συνεπώς, δεν συνιστά μία ενιαία, μονολιθική και άκαμπτη έννοια στον χωροχρόνο, αλλά ο δυναμισμός και η ευελιξία της υποδηλώνει την ικανότητά της να εξελίσσεται μέσα σε αυτόν. Εκτός από την ενδεχομενικότητα του συγκεκριμένου, ανιχνεύονται πολλαπλές εκδοχές του ανδρισμού μέσα στο ίδιο το πλαίσιο στο οποίο κινείται, οδηγώντας σε εννοιολογήσεις που αναδεικνύουν ακριβώς αυτή του τη ρευστότητα. Σε αυτό το σύμπαν λόγων, η έννοια του ανδρισμού που εμφανίζεται ως πολιτισμικά κυρίαρχη και χαρακτηρίζεται ως ηγεμονική, ορίζεται σε σχέση με άλλες αρρενωπότητες οι οποίες θεωρούνται, λόγω εγγενών διαφορών, συγκριτικά υποδεέστερες, καθώς προτείνουν ανατρεπτικές έννοιες του ανδρισμού (Connell, ό.π.). Η υφιστάμενη εννοιολογική και εμπειρική κατανόηση του τι *σημαίνει να είσαι άνδρας* στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο εδράζει στις εγγενείς ιεραρχικές δομές εξουσίας και τις ηγεμονικές μορφές ανδρισμού, οι οποίες τροφοδοτούν αενάως τα πρότυπα έμφυλης ανισότητας. Πράγματι, στα θέατρα του πολέμου, η βία διαχρονικά αποκτά έναν χαρακτήρα έντονης συμβολοποίησης (Αστρινάκη, 2005: 25-26), με το σώμα να μετατρέπεται στο απόλυτο χωνευτήρι της συγκρουσιακής ποιητικής, ή να συνιστά μέσον *per se* για να αποδείξει η βία την ύπαρξη και αδιαμφισβήτητη κυριαρχία της. Οι αρρενωπότητες επομένως, μέσα από ένα καλειδοσκόπιο λογοθετικών αποφάνσεων, υφαίνουν ένα σχεσιακό, διαρκώς ανατροφοδοτούμενο πλέγμα με τον милитарισμό και τη στρατιωτικοποιημένη ταυτότητα: Οι ανδρισμοί επικαλούνται τον милитарισμό και τη βία για την ανάδειξη και ικανοποίησή τους, ενώ ταυτόχρονα, ο τελευταίος προϋποθέτει την ύπαρξη των πρώτων για να αιτιολογήσει τη (διαχρονική και απόλυτη) ύπαρξή του (Schulz, 2021b).

Καθώς η χρήση βίας, ειδικότερα σε περιόδους πολεμικών αναταραχών και κρίσεων, επιτελείται συνήθως από βασικούς θεσμούς του κράτους, το αφήγημα του αρσενικού, ηγεμονικού φύλου εδραιώνεται ακόμα βαθύτερα, με δεδομένο ότι η έμφυλη εκπροσώπησή του στα συστήματα θεσμοθετημένης βίας, όπως οι φυλακές, η αστυνομία και ο στρατός είναι σταθερά μεγαλύτερη. Η στρατιωτικοποιημένη αρρενωπότητα και η βία φαίνεται να συνιστούν αλληλοεξαρτώμενες έννοιες

αποκαλύπτοντας εδώ μία σύνδεση μεταξύ του αρσενικού και του πολέμου, με τους άνδρες διαχρονικά να είναι εκφραστές, αλλά και να πλήττονται δυσανάλογα από τις μορφές βίας που σχετίζονται με αυτόν (United Nations, 2024: 2). Ο μιλιταριστικός ανδρισμός απαντάται ακριβώς σε αυτό το σημείο, βρίσκοντας την έκφρασή του στον άνδρα στρατιώτη, στη θεμελιώδη αναπαράσταση του ήρωα και του πολεμιστή. Η Cynthia Enloe (2014: 144) αναφέρει ότι ο μιλιταριστικός ανδρισμός αποδίδει προτεραιότητα στη σκληρότητα, την *επιδέξια* χρήση βίας, την ανδρική συντροφικότητα, τη συναισθηματική ένδεια και την πειθαρχία. Η αναπαράσταση αυτή εξαρτάται και εκφράζει τις ιδέες της αρρενωπότητας μέσα από πρακτικές που τοποθετούν το υποκείμενο σε αντίθεση με τις μη-αρρενωπές εκφάνσεις του, οι οποίες δεν περιορίζονται στην *queer* εκδοχή του, αλλά κινούνται σε χώρους τρωτότητας, εκφραζόμενες με την αδυναμία, την ευαισθησία, την υποταγή, την πειθάρχηση (Schultz, 2021a).

Στο βιβλίο της *Masculinities*, η Connell (2005) θα τονίσει ότι οι ηγεμονικές αρρενωπότητες βρίσκουν τη θέση τους στην κορυφή της ιεραρχίας των φύλων, πάνω από τις υποταγμένες και περιθωριοποιημένες αρρενωπότητες, της μη-συμμορφωτικές, *trans* ή *queer* ταυτότητες και σίγουρα πάνω από τις θηλυκότητες. Συνολικά, το ηγεμονικό μοντέλο της αρρενωπότητας, θεωρείται ως έκφραση του προνομίου που έχουν συλλογικά οι άνδρες έναντι των γυναικών, καθώς και έναντι των λιγότερο ισχυρών ανδρισμών και βεβαίως έναντι εκείνων που σεξουαλικά δεν αντιλαμβάνονται την κανονιστική αρρενωπότητα. Η υποχρεωτική ετεροσεξουαλικότητα, η ομοφοβία, ο μισογυνισμός, η αυθεντία, η επιθετικότητα και βιαιότητα συνηγορούν με το προνόμιο του φαλλικού συμβόλου να εμπλέκεται σε σχέσεις εξουσίας κυρίως μέσα από πολιτικές του κράτους ή των θεσμών, οι οποίες νοούνται ως κατεξοχήν ανδρικές επιχειρήσεις, άμεσα και άρρηκτα συνδεδεμένες με τη βία, την κυριαρχία και την εξουσία. Η τελευταία, σύμφωνα με την Arendt, δεν χρειάζεται δικαιολόγηση, παρά συμφύεται με την ύπαρξη των ίδιων των πολιτικών κοινοτήτων, ενώ το *alter ego* της, η βία, αποκτά τον απαραίτητο εργαλειακό χαρακτήρα προς όφελος του συγκροτημένου σκοπού, τον οποίο και επιδιώκει (Arendt, 2020: 100-101).

Η αρρενοποίηση του κράτους και η ετεροπατριαρχία αποτέλεσε ένα σύνολο βιωμένων σχέσεων όσο και ένα συμβολικό σύστημα μέσα στο οποίο η επιτελεστικότητα του φύλου ορίστηκε ως θέση υπεροχής και δεδομένη, σε ιεραρχία φυσική και αδιαμφισβήτητη (Βασιλειάδου, Γιαννιώτης και Συνεργάτες, 2019: 17). Το φύλο, ως συμβολικό σύστημα, αποκτά πολύπλοκους και ακατάλυτους δεσμούς με όλα τα υπόλοιπα συστήματα, όπου η εξουσία διαθέτει έναν άμεσα παραγωγικό ρόλο, συμπεριλαμβανομένου και αυτού της παραγωγής βίας, στις ανισοτικές και *ευκίνητες* σχέσεις εντός των οποίων αναπτύσσεται (Foucault, 2011a: 111). Η ηγεμονική αντίληψη του ανδρισμού, βιωμένη και εκπεφρασμένη με τη λογική μίας αέναης αναπαραγωγής της πραγματοποίησης του έμφυλου υποκειμένου, φέρνει την εικόνα του υπερ-αρρενωπού (*hyper-masculine*), στρατιωτικοποιημένου αρσενικού σε μία αδιαμφισβήτητη αποδοχή της διάπραξης βίας, η οποία, παρά τον κίνδυνο υπεραπλούστευσης και ολοποιητικής ταύτισης με το αρσενικό, συχνά συνδέεται με το επιβίωμα της απόδειξης του ανδρισμού μέσω της ίδιας. Συχνά, επομένως, η άσκηση βίας δεν συνιστά τίποτε άλλο από μία ορθολογική, έμφυλη επιλογή για την αξιακή αναγνώριση, την απόκτηση οικονομικής ασφάλειας, κοινωνικής θέσης και αξίας για τις οικογένειες και τις κοινότητές τους (Schulz, 2021b). Οι βιαιοπραγίες που διαχρονικά αποδίδονται στο ανδρικό φύλο, ως ένα βασικό, αν όχι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του ανδρισμού (Kimmel, 2010), ενισχύουν την αντίληψη του ανδρισμού ως κινητήριας δύναμης για ένα πλήθος προφανών ανισοτήτων έμφυλης και σεξουαλικής βίας που ασκείται τόσο κατά των γυναικών όσο και κατά των ανδρών, ανεξαιρέτως, σε ένα οξύμωρο, εάν μιλήσουμε για την ομόφυλη σεξουαλική βία, πλέγμα ετεροκανονικής αποδοχής του φύλου. Ο θύτης ποιεί το φύλο του, δεν παρεκκλίνει από την ετεροσεξουαλική θέση του, ανεξάρτητα εάν το θύμα του είναι επίσης άνδρας. Το τελευταίο, όμως, είναι εκείνο που φέρει το στίγμα της παραβιασμένης αρρενωπότητας, υπονοώντας ταυτόχρονα η ροπή προς την ομοφυλοφιλία και την σεξουαλική ασυδοσία (Schulz, 2021a: 94).

2.3 Πληγωμένες αρρενωπότητες

Για να περιγράψει τις λεπτές αποχρώσεις που αποτυπώνονται στις ενσώματες εμπειρίες των γυναικών της Ινδίας, μετά τον διαχωρισμό της με το Πακιστάν, τον πόνο

και το τραύμα, η Das ρίχνει το βλέμμα της στις μικροκλίμακες της καθημερινότητάς τους, διερωτώμενη πώς αλήθεια η βία αυτή είναι διανοητή στην αίσθηση και εμπειρία της εαυτής, της κοινότητας και του έθνους (Das, 1996a: 68). Στοχοποιώντας το σώμα, η ασκούμενη βία αποκτούσε ταυτόχρονα και συμβολικό χαρακτήρα, καθώς οι εκδικητικές αρπαγές και οι μαζικοί βιασμοί έπλητταν και την αξιοπρέπεια της ίδιας της κοινότητας. Το σώμα, από την άλλη μεριά, αποκτούσε μία νέα υλικότητα και γινόταν χώρος μίας, όχι και τόσο φαντασιωσικής, πολιτικής σημασιοδότησης, καθώς εθνικιστικά συνθήματα γράφτηκαν στην κυριολεξία πάνω του -στα απόκρυφα μέρη κάποιων γυναικών (Das, 1996b: 2411). Η Das θα σημειώσει και θα αναλύσει τις σιωπές των γυναικών για το βίωμά τους, το οποίο ξεπερνά το αίσθημα της ατίμωσης και γίνεται κοινωνικό, ακόμα και πολιτικό επίδικο που ορίζεται πάνω στις κατηγοριοποιήσεις των παραβιασμένων σωμάτων σε σχέση με το *τι αναμένεται κοινωνικά* από αυτά.

Διαθέτοντας έντονο έμφυλο πρόσημο, η σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια του πολέμου όπως, αντιστοίχως, και σε καιρό ειρήνης διαχρονικά πλήττει τις γυναίκες δυσανάλογα, απότοκο των σταθεροποιητικών αντιλήψεων του βιολογικού και κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας από τις απολυτότητες της πατριαρχίας. Οι εννοιολογήσεις του ανδρισμού όπως αναπτύχθηκαν παραπάνω, φέρνουν την κανονιστική αρρενωπότητα σε θέση επιβολής έναντι των θηλυκοτήτων αλλά και των λιγότερο ισχυρών ανδρισμών και οι έτερες αυτές αρρενωπότητες, ως έκκεντρα υποκείμενα στον κανονιστικό λόγο, βάζονται από την ετεροπατριαρχία με παρόμοιους τρόπους. Σε μία παράλληλη ανάγνωση των εμπειριών των αιτούντων άσυλο του αρχείου που είχα στη διάθεσή μου, προκειμένου να κατανοηθεί πλήρως η σαρωτική δυναμική της βίας στα *σώματα τα ίδια* και όχι υπό το πρίσμα της έμφυλης αναπαράστασης, χωρίς να παραγνωρίζονται ή να παραβλέπονται αιώνες καταπίεσης, άκρατης βίας, ταπείνωσης, υποτίμησης και κακοποίησης τόσο στα θέατρα του πολέμου όσο και στο πλαίσιο μίας καθημερινότητας γεμάτης παραβιάσεις πάνω στα γυναικεία σώματα, υποστηρίζω ότι πρέπει να αναγνωρίζεται επαρκώς η μεταστροφή του υποκειμένου στο αρσενικό που παραβιάζεται. Η μελέτη του (φαινομενικά) έκκεντρου υποκειμένου έρχεται *παραπληρωματικά* και όχι εναλλακτικά ή διαφορετικά, να αναδείξει το δικαίωμα των ανδρών στην ακουστότητα για τη

σωματική-σεξουαλική βία που υφίστανται εν καιρώ πολέμου. Η αναγνώριση και ανάδειξη του φαινομένου δεν μπορεί, αλλά ούτε καταφέρνει, να απομειώσει την ορατότητα και τη δυναμική της βίας που στρέφεται στις θηλυκότητες, ούτε απενοχοποιεί τις διαχρονικές κακοποιητικές πρακτικές που ασκούνται σε αυτές, τις αιώνιες εγγραφές βίας στα γυναικεία σώματα. Ακολουθώντας τα κείμενα της Das, αναγνώρισα στις σιωπές των γυναικών, στις παραβιάσεις του σώματος, στην ντροπή, την ατίμωση, την αποβολή από την κοινότητα, την αδυνατότητα επιλογής του ρόλου της, αντανάκλασεις των λόγων των υποκειμένων του αρχείου μου. Αποκλείοντας συγκρίσεις, ή αντιπαραβολές, αλλά αντιλαμβάνοντας ως συνηχήσεις περισσότερο, τις περιγραφόμενες εμπειρίες τους, η ρευστότητα του φύλου, η πολυπλοκότητά του, η άρση του έμφυλου δυϊσμού που θέτει υπό αίρεση την κατασκευή των ανδρών που εκφράζονται αποκλειστικά στα σώματα αρρένων και την κατανόηση των γυναικών σε εκείνα του θηλυκού (Butler, 2009a: 31), αναδυόταν ως βασικό ζητούμενο. Διότι οι αρρενωπότητες δεν είναι εγγενείς στο αρσενικό σώμα, υπόκεινται σε αλλαγές και σε συνεχή προσαρμογή, σε σχέση τις κοινωνικές ιεραρχίες (Connell, 2005), επομένως, οι διαφοροποιήσεις των φύλων, όχι μόνο αντανakλούν, αλλά και εδράζουν σε ένα πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στις αρρενωπότητες και τις θηλυκότητες. Η σεξουαλική βία που ασκείται σε καιρούς πολέμων, η οποία και ενδιαφέρει, μπορεί να ερμηνευτεί και ως μία συναλλαγή ταυτοτήτων (transaction of identities) μεταξύ του θύτη και του θύματος, που ενισχύει την αρρενωπότητα του δράστη και ταυτόχρονα θηλυκοποιεί το θύμα (Féron, 2018: 18-19).

Οι βιασμοί των ανδρών και η άσκηση σεξουαλικής βίας θεωρούνται εμπρόθετες και όχι αποσπασματικές πράξεις *θηλυκοποίησης* που παράγουν και δικαιολογούν ταυτόχρονα βαθιές ανισότητες, καθώς βρίσκουν χώρο να αναπτυχθούν σε φυσικοποιημένες ιεραρχίες κυριαρχίας και υποταγής που ενισχύουν το κυρίαρχο έμφυλο αφήγημα (Féron, 2018: 35-37). Η συμβολική διαδικασία μεταμόρφωσης του αρσενικού σε έναν θηλυκό (ή ομοφυλόφιλο) άλλο, διασαλεύει το αξιακό σύστημα των θυμάτων και την ετεροκανονική αντίληψη της αρρενωπότητας. Οι άνδρες που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων και σεξουαλικής βίας ήταν απλοί, καθημερινοί άνθρωποι με αμφισβητούμενη την κατ' ανάγκη ταύτιση με τον ηγεμονικό ανδρισμό. Καθώς, όμως, μετατρέπονταν σε υποτελή αρσενικά, καταλάμβαναν εντελώς

διαφορετικά θεσιακά σημεία συγκριτικά με τους βασανιστές τους-εκφραστές της εξουσίας και η ασκούμενη βία κάθε άλλο παρά μία απλή έκφραση τυχαιότητας μέσα στο χάος του πολέμου διαπιστώνεται ότι είναι (Solangon & Pattel, 2012: 425). Η σεξουαλική βία δεν πραγματώνεται εκτός πλαισίων, ακόμα και εάν αυτά είναι τα χνώδη του πολέμου, αλλά ακολουθεί μία φαλλολογοκεντρική πορεία, με πολύ συγκεκριμένες στοχεύσεις. Έτσι, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η προσοχή στο έκκεντρο υποκείμενο, τις έτερες μορφές αρρενωπότητας που επιβουλεύεται ο ηγεμονικός ανδρισμός, μπορεί να υποτιμήσει τη βιωμένη κακο-πονητική του γυναικείου σώματος, παραγράφοντας μία μακρά ιστορία αποκλεισμών, ακροτήτων και επιβολών πάνω σε αυτό. Τουναντίον, μαζί με τη φωνή των γυναικών-θυμάτων μίας πατριαρχικής ενσάρκωσης της ευταξίας και του κανονικού, της ολοποιητικής ηγεμονίας, επιτυγχάνεται και η ακουστότητα μίας εξίσου απαξιωμένης και παραγνωρισμένης αρρενωπότητας, που διεκδικεί αντίστοιχα τη θεατότητά της.

Έχει υποστηριχθεί ότι ο βιασμός συνιστά δια-πολιτισμική έκφραση της αρσενικής κυριαρχίας (Kodamaya & Sato, 2022: 2). Ειδικά σε έκρυθμες περιόδους πολεμικών αναταραχών και συγκρούσεων, οι πράξεις σεξουαλικής βίας κατά των ανδρών και των γυναικών δεν αποτελούν διακριτά φαινόμενα, αλλά είναι αλληλένδετες. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις ο βιασμός, η σεξουαλική παραβίαση και η ποικιλόμορφη κακοποίηση του σώματος όχι μόνο κατασκευάζει, αλλά και υλοποιεί την πραγματική αλλά και συμβολική εξουσία με έμφυλο πρόσημο. Λειτουργεί σε άμεση συνάρτηση με τον γιγαντωμένο μιλιταριστικό ανδρισμό και την αντιληπτότητα του φύλου ως δομικού υλικού για τη διατήρηση της μυθολογίας της αρρενωπότητας και κυριαρχίας του πάνω σε αυτό. Η παραβίαση της σωματικότητας και ιδιαίτερα μέσω πράξεων που καταρρίπτουν ισχυρά εδραιωμένες πεποιθήσεις των συλλογικοτήτων, πολιτισμικά και κοινωνικά, αποδυναμώνει, πρακτικά και συμβολικά, τους δεσμούς της κοινότητας, απειλώντας τις ανθεκτικότητες του σώματος, αλλά και της ίδιας αυτής της συλλογικότητας. Ως μάρτυρες βιαιοτήτων που αφέθηκαν ελεύθεροι, τα σεξουαλικά κακοποιημένα σώματα των αιτούντων άσυλο που μελέτησα στο αρχείο, λειτούργησαν ως μόνιμη υπόμνηση της σημειολογίας της ατίμωσης. Η τεχνική της βιοπολιτικής εξουσίας φέρνει το πολιτικό να αντανakλάται στη βιολογικότητα του σώματος (Foucault, 2011a: 168), με την υλικότητα του τελευταίου να ενισχύει και να

ενθαρρύνει τις θεσμικές (αν)ισορροπίες σε μία καθημερινότητα που οριοθετούν οι απόλυτες τεχνολογίες φόβου. Η πολιτική επένδυση του σώματος είναι εκείνη που το καθιστά διαχειρίσιμο και ικανό να ενταχθεί σε ένα *σύστημα καθυπόταξης*, πιο πειθήνιο, λιγότερο ακουστό, λιγότερο ορατό και επομένως, λιγότερο απειλητικό για τους μηχανισμούς εξουσίας που το επιβουλεύονται. Το σώμα γίνεται ένα τεκμήριο της φουκωϊκής σύλληψης για την *ποσοτική τέχνη της οδύνης* με στόχο την πολιτική του ευπειθεία (Foucault, 2011b: 35, 43) και υποταγή.

2.4 «Αυτό που δεν είμαι εγώ»

Οι συνδέσεις του πολιτικού με τη σωματικότητα και τη σεξουαλικότητα αναπτύσσονται μέσα από την πολυπλοκότητα των συν-αισθημάτων για τον εαυτό ή την εαυτή, τη μεταστροφή του υποκειμένου, τη θεσιακότητά του απέναντι στο σώμα και τους έμφυλους ρόλους του. Η εξουσία αποτελεί πρωτίστως ένα δικαίωμα *αρπαγής*, περιστολής και αφαίρεσης του χρόνου, των σωμάτων (Foucault, 2011a: 158), της αξιοπρέπειας, της αντίληψης του εαυτού/της εαυτής. Οι αρχειακές εγγραφές του λόγου είναι και πολιτικοποιημένες ερμηνείες της δεδομένης ιστορίας, είναι κατανοήσεις και αναπαραστάσεις της υποκειμενικότητας, από τις οποίες εκβάλλει το τραύμα και η αίσθηση της παραβιασμένης ύπαρξης. Μέσα από τις εκθέσεις των θυμάτων διαχεόταν η εμπειρία του πόνου και αιωρούνταν η αίσθηση ενός κενού, μίας απολεσθείσας ουσίας στην ποιητική του φύλου: *«απλώς μετά δεν είσαι ο ίδιος. Δεν νιώθεις άνδρας»*.⁵

Η αποστασιοποίηση από τον κοινωνικά φορτισμένο, σεξουαλικό εαυτό συνιστά μία μορφή πένθους, η οποία αναδύεται ποικιλοτρόπως και συνδυαστικά με όλο το βίωμα του βασανισμού. Δεν υπήρξε φάκελος θύματος στον οποίο να μην αναφέρονται συνεχόμενες αναβιώσεις του τραύματος, διαταραχές ύπνου ή/και μνήμης ή/και συγκέντρωσης. Αίσθημα απαξίωσης, προσωπικής αποτυχίας, διάχυτο άγχος, κοινωνική απόσυρση, ψυχιατρική παρακολούθηση και σε κάποιες περιπτώσεις, φόβος να συσχετιστούν με άτομα του αντίθετου φύλου καταγράφονταν ως ψυχολογικές συνέπειες της εμπειρίας του βασανισμού και της σεξουαλικής

---

⁵ Από τη μαρτυρία του Μ.Μ., πρόσφυγα από την ΛΔΚ

κακοποίησης. Το αρχείο, επομένως, ως συν-αισθηματικός χώρος, δίνει την ευκαιρία να γίνει κατανοητή η σχεσιακότητα της εξουσίας πάνω στο σώμα καθώς και οι συνισταμένες που διαταράσσουν την ποιητική του φύλου στρέφουν το ενδιαφέρον στην ηγεμονία της αρρενωπότητας από τη μία, και στο αρσενικό α-ποκείμενο, από την άλλη. Είναι δύσκολο κανείς να συλλάβει τη συναισθηματική χροιά στην εκφορά του λόγου του μάρτυρα-θύματος, καθώς η καταγραφή της εμπειρίας και η αποτύπωσή της από τρίτους σε σημαντικό βαθμό επηρεάζει το περιεχόμενο της μαρτυρίας, με τη χρήση ορολογιών, λέξεων και συγκεκριμένων εκφορών του λόγου που προσιδιάζουν σε ένα επιστημονικό έγγραφο και όχι ένα αφηγηματικό (ή ακόμα και λογοτεχνικό) κείμενο. Και μόνο η θεατότητα του σώματος από τα έξω κατά την αναπαράσταση/συνέντευξη από το ίδιο το υποκείμενο αποκαλύπτει την επώδυνη διαδικασία ετεροποίησής του. Επανερχόμενη στο ερώτημα της Malkki για το πώς είναι δυνατόν ο πρόσφυγας να παράξει λόγο αμερόληπτο για να περιγράψει κάτι εξωπραγματικό ή εφιαλτικό, διαπίστωσα ότι στα αρχεία μου συχνά μιλούσε ο πρόσφυγας σε θέση α-ποκειμένου, στη θέση αυτού που δεν ήταν ο ίδιος. Με διαρρηγμένες τις απαιτήσεις του κοινωνικού, αλλά και του εαυτού και του έμφυλου ρόλου του, ο πρόσφυγας ένιωθα ότι συγκροτούσε ένα «εκείνο» μέσα στο εγώ, θέλοντας να προστατεύσει την ακεραιότητά του και την ψυχική του ισορροπία. Η Julia Kristeva ορίζει το α-ποκείμενο ως αυτό που έρχεται σε αντιπαράθεση με την κοινωνική τάξη, αλλά και ως το αρνητικό, μιανό αντίστοιχο του εγώ (όπως παρατίθεται στη Navaro, 2018: 179). Και το παραβιασμένο, αρσενικό σώμα του πρόσφυγα γίνεται ακριβώς αυτό το πεδίο συγκρουσιακής εγγραφής στην ίδια την υποκειμενικότητά του.

Η σεξουαλική κακοποίηση στα θέατρα του πολέμου αποκτά επιπλέον διαστάσεις σε σχέση με αυτή που υφίσταται το θύμα εν καιρώ ειρήνης. Τα σεξουαλικά βασανιστήρια και η κακοποίηση, στην πρώτη περίπτωση, λειτουργούν ως μηχανισμοί και εργαλεία καταστολής και ως μέρος ενός υποστηριζόμενου από το κράτος ή των ομάδων που ασκούν εξουσία, σχεδίου ελέγχου και επιβολής (Stefatos, 2016: 19-22). Δεν συνιστούν μία τυχαία έκφραση σεξουαλικής υπερβολής ή αχαλίνωτης (αρσενικής) ορμής. Τουναντίον, αναγνωρίζονται ως κανονικότητες, ευρέως διαδεδομένες και μη εξαιρετικές εμπρόθετες δράσεις, χωρίς διάκριση στο φύλο ή την

ηλικία, με τις θηλυκότητες να πλήττονται δυσανάλογα (Sivakumaran, 2007: 259). Αντίστοιχα, η βία κατά των ανδρών προσεγγίζεται ως μέσο θηλυκοποίησης του εχθρού (Vojdik, 2014: 945) σε άμεση αντιπαραβολή και αντιπαράθεση με το ηγεμονικό αρσενικό πρότυπο, όπου το θηλυκοποιημένο θύμα, ανεξάρτητα από το βιολογικό του φύλο, καθυποτάσσεται από το κυρίαρχο αρσενικό και τη φαντασίωση της μιλιταριστικής αρρενωπότητας, πρακτικά αλλά και συμβολικά. Ο βιασμός των ανδρών κατά τη διάρκεια του πολέμου, αντίστοιχα με τις περιπτώσεις βιασμού των γυναικών, δεν ταυτίζεται τόσο με τη σεξουαλική επιθυμία αλλά με την ανδρική κυριαρχία, όπως είδαμε και νωρίτερα στην Das. Όταν οι άνδρες βιάζονται, χάνουν συμβολικά την ταυτότητα του φύλου τους ως *άνδρες*, έτσι μετατρέπονται σε ανίσχυρα θύματα, *συμβολοποιούνται* ως θηλυκότητες, απολλύοντας έτσι βασικά χαρακτηριστικά του ανδρισμού τους. Η αναπαραγωγή στερεοτυπικών αναπαραστάσεων του φύλου προβληματοποιεί το φαινόμενο, καθώς ο παραβιασμένος άνδρας δυσκολεύεται να μιλήσει, αποκειμενοποιείται και ανακαλύπτει μηχανισμούς ετεροποίησης σε μία προσπάθεια διατήρησης της ομοιοστατικής του ισορροπίας.

Ταυτόχρονα, αναγνωρίζει ο ίδιος την απώλεια της δυνατότητάς του να προστατεύσει την οικογένεια ή την κοινότητά του. Τα αρσενικά θύματα νιώθουν ντροπή και στιγματίζονται ως αδύναμα και θηλυπρεπή, ανίκανα να αμυνθούν υπέρ του εαυτού τους από την ανδρική επιθετικότητα (Vojdik, 2014: 933). Η αίσθηση αυτή ήταν εμφανής σε πολλά από τα περιστατικά του αρχείου μου. Υποφέροντας από το στίγμα, ο Κ.Μ. σημειώνει στην κατάθεσή του ότι *«μου κατέστρεψαν τη ζωή»*, ενώ σε άλλη μαρτυρία του Α.Η. σημειώνεται: *«Όταν σου προβάλουν την τιμή, την υπόληψη, δεν έχει κάτι άλλο να πεις»*⁶. Σε κάποιες περιπτώσεις, ο συνεντευξιαζόμενος υπαινίσσεται τον σεξουαλικό του βασανισμό, καθώς οι στερεοτυπικές αναπαραστάσεις για την ανδρότητα λειτουργούν περιοριστικά και παρεμποδίζουν το υποκείμενο από το να μιλήσει (Féron, 2018: 25). Ο Sandesh Sivakumaran (2007: 266) αναφέρει ότι το στίγμα, η ντροπή και το ψυχολογικό άγχος φαίνεται να είναι ακόμη μεγαλύτερα για

---

⁶ Η μαρτυρία του Κ.Μ. από τη ΛΚΔ περιλαμβάνει περιγραφές έντονων βασανιστηρίων και σεξουαλικής βίας την οποία υπέστη κατά την κράτησή του. Ομοίως, ο Α.Η. από τη Νιγηρία περιγράφει περιστατικά βιασμού του κατά τη διάρκεια της ανάκρισής του.

τους άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες, καθώς οι άνδρες επιζώντες υφίστανται μεγαλύτερη περιθωριοποίηση συγκριτικά, λόγω του κοινωνικού τους ρόλου και των αντιλήψεων περί φύλου στις οποίες πρέπει να ανταποκριθούν. Η Valorie K. Vojdik (2014: 946-947) θα υποστηρίξει ότι βιασμός κατά των γυναικών συχνά γίνεται αντιληπτός και στιγματίζεται ως βαθιά ντροπή, ιδίως σε κοινωνικές ή θρησκευτικές κοινότητες που επιδιώκουν να ρυθμίσουν τη σεξουαλική «αγνότητα» των γυναικών ως σύμβολο της ανδρικής τιμής, το οποίο διαπιστώθηκε και από την Das, αλλά σαφώς σε αντιδιαστολή με τον συζυγικό βιασμό που συγκαλύπτεται μέσα στον θεσμό που δικαιολογεί με την έννοια της αθεατότητας του συμβάντος από το νομικό πλαίσιο (Das, 1996b: 241). Ακολουθώντας την αέναη αναπαράσταση έμφυλων ρόλων και τις υλοποιήσεις φύλου, μέσα από ένα σύνολο σταθεροποιητικών αντιλήψεων του βιολογικού φύλου, του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας (Butler, 2009a: 43), οι γυναίκες εξακολουθούν να υφίστανται ως υποκειμενικότητες εξαρτημένες και χρήζουσες προστασίας. Οι αρρενωπότητες, από την άλλη, όταν βιάζονται έρχονται σε σύγκρουση με την κοινωνική κατασκευή του ανδρισμού, η οποία τυπικά απαιτεί από τους άνδρες να είναι ισχυροί, κυρίαρχοι και ετεροφυλόφιλοι. Έτσι, η σεξουαλική παραβίασή τους τους περι-ορίζει ως ανίσχυρα θύματα της ανδρικής σεξουαλικής εξουσίας, αμφισβητώντας τους κοινωνικούς ορισμούς του ανδρισμού.

Εκτός, όμως, από τις πράξεις βιασμού, η σεξουαλική βία περιλαμβάνει οποιαδήποτε σεξουαλική πράξη ή απόπειρα για σεξουαλική πράξη, στις οποίες περιλαμβάνονται σεξουαλικά σχόλια ή προσεγγίσεις που στρέφονται με οποιονδήποτε τρόπο κατά της σεξουαλικότητας ενός ατόμου με τη χρήση εξαναγκασμού από οποιοδήποτε άλλο άτομο (WHO, 2011). Αποκτά ποικίλες εκφάνσεις και στους χώρους που εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια του πολέμου, «επιτίθεται» σε μία ευρύτερη συλλογικότητα που το αντιπροσωπεύει το θύμα, ανεξάρτητα από την έμφυλη ταυτότητά του. Οι γυναίκες στην Ινδία ή στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη είδαν το ίδιο τους το σώμα να μετατρέπεται σε χώρο μάχης, με εθνικά και θρησκευτικά ερείσματα. Αντίστοιχα, τα σώματα των ανδρών λειτουργούν ως έτερες αναπαραστάσεις του πολιτικού, του εθνικού, του κοινωνικού, καθώς, όπως εξηγεί η Charli Carpenter, η σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια του πολέμου λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να στοχεύσει στην αντιστροφή των έμφυλων κατασκευών των ρόλων προστάτη/προστατευόμενου, με

στόχο την πρόκληση φόβου στις κοινωνίες στις οποίες ανήκουν (Carpenter, 2006: 96). Πράγματι, μέσα από τις εκθέσεις των θυμάτων βασανιστηρίων, ήταν εμφανής η απόλυτη επίδειξη δύναμης και κυριαρχίας που χρησιμοποιούνταν από τις αντίπαλες ομάδες εξουσίας για να σηματοδοτήσει την αδυναμία και την ανεπάρκεια των ανδρών της στοχευόμενης κοινωνικής ομάδας ή κοινότητας. Οι περιγραφές των βασανιστηρίων αλλά και η ποικιλομορφία αυτών, δεν είχε στόχο τη θνητότητα του σώματος, παρά την υπενθύμιση της ευαλωτότητάς του και την προσβολή της έμφυλης ταυτότητάς του. Η Féron αναφέρει ως *πλαστικότητα* του φύλου τη διαδικασία με την οποία το ίδιο το φύλο λειτουργεί ως πανίσχυρο μέσον εξουσίας και επιβολής (domination) όσο και υποταγής (subjugation). Η θηλυκοποίηση του άλλου, ανεξάρτητα από το βιολογικό του φύλο, συνιστά στρατηγική κυριαρχίας η οποία είναι εφαρμόσιμη για κάθε έμφυλη ταυτότητα (Féron, 2018: 37-38). Αναπαράγει, ωστόσο, το *υπόρρητο αυτονόητο του ετεροφυλοφιλικού πλαισίου αναφοράς* (Αθανασίου, 2009: 218), υποτιμώντας ή ενσταλάζοντας αμφιβολίες για την αρσενικότητα του θύματος και λειτουργώντας ως βασική αρχή τάξης (ή αταξίας;) που ενισχύει το ρήγμα μεταξύ των ηγεμονικών, κυρίαρχων ανδρισμών και των υποταγμένων αρρενωποτήτων από τη μία, μεταξύ ανδρισμών και θηλυκοτήτων, αλλά και μεταξύ των ίδιων των θηλυκοτήτων στο σύνολό τους (Féron, 2018: 38).

Η αποδόμηση της έμφυλης δυαδικότητας από τις μεταδομιστικές προσεγγίσεις του φύλου και της σεξουαλικότητας που συνθέτει την έννοια του κοινωνικού φύλου, προβληματοποιεί την ετεροκανικότητα ως φυσικοποιημένη κουλτούρα και νόρμα, αναδεικνύοντας την ανάγκη για ακουστότητα των έκκεντρων υποκειμένων που δεν εμπίπτουν και δεν ακολουθούν τον κοινωνικό ντετερμινισμό ο οποίος εξάλλου δεν προβλέπει κανενός είδος μετασχηματισμό. Η αυξανόμενη αναγνώριση της σεξουαλικής παραβίασης των ανδρών συνιστά πεδίο διερεύνησης και κατανόησης της σχεσιακότητας της σεξουαλικής βίας, των κατασκευών του φύλου και της διαπραγμάτευσης της εξουσίας κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων (Schulz, 2021a: 27), μία συνολική συλλογιστική για την αντιμετώπιση και εμπρόθετη δράση πέρα από το εμφυλοποιημένο φύλο. Δίπλα στους μαζικούς βιασμούς εκατοντάδων χιλιάδων γυναικών κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, άνδρες επίσης βιάστηκαν, ακρωτηριάστηκαν στα

γεννητικά όργανα και δέχτηκαν σεξουαλικές επιθέσεις, ωστόσο απουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό από τον λόγο και τις προσπάθειες συνηγορίας στη διεθνή νομολογία για τη βία κατά τη διάρκεια του πολέμου λόγω φύλου (Vojdík, 2014: 928), αλλά και από τις αναφορές και τα φωτογραφικά ντοκουμέντα στον Τύπο, τα οποία απεικόνιζαν μόνο τη γυναικεία οδύνη (Sivakumaran, 2010: 263-265). Αναφορές για βιασμούς και σεξουαλικές παραβιάσεις ανδρών αμάχων, κρατουμένων και μαχητών σοκάρουν εξίσου με τη σφοδρότητα, ωμότητα και παράνοια που τις χαρακτηρίζει όπως και στις αντίστοιχες περιπτώσεις των γυναικών που παραβιάζονται. Φαίνεται πως είναι τα σώματα *per se* τα οποία βάλλονται και η υλικότητα των οποίων εξισώνεται από τον βασανιστή, ανεξάρτητα από τις δομές εξουσίας τις οποίες εκφράζει. Αυτό το σημείο όπου η διαιρετότητα του φύλου αναιρείται και το θύμα απολλύει τη δυνατότητα της αναπαράστασης και την αντιληπτότητα του φύλου του, είναι η στιγμή που συντελείται η βία.

Στην πλειονότητά τους οι πρόσφυγες του αρχείου με δυσκολία έφθαναν στο σημείο να αναφερθούν στη σεξουαλική τους κακοποίηση. Κοινό στοιχείο ήταν ότι ο σεξουαλικός βασανισμός τους αποτελούσε ένα μέρος στο σύνολο της ανακριτικής διαδικασίας στα χέρια των βασανιστών τους και όχι πρωταρχικό μέλημα των τελευταίων. Το κακοποιημένο σώμα έφερε εμφανή συνήθως τα σημάδια της κακοποίησης. Αναφορές όπως *«[ο εξυπηρετούμενος] φέρει πολλαπλές και ποικίλου μεγέθους ουλές»*, *«διακρίνεται ολοκληρωτική καταστροφή του οφθαλμικού βολβού από τον ξυλοδαρμό που υπέστη»*, σύμφωνα με το ΠΚ, ήταν συμβατά με τα περιγραφέντα βασανιστήρια, αλλά όχι πάντα (εμφανή) τα σημάδια της σεξουαλικής του παραβίασης. Για να γίνει κατανοητό, η σεξουαλική κακοποίηση των κρατουμένων ακολουθούσε διαδοχικά έτερες μορφές βασανισμού Chynoweth et al. (2020), στις οποίες περιλαμβάνονταν ξυλοδαρμοί, κρέμασμα από τα χέρια, εικονικός πνιγμός, ηλεκτροσόκ, στέρηση τροφής και νερού, εξαγωγή ονύχων, φάλαγγα, αισθητηριακή στέρηση, εγκλεισμός σε υπεράριθμα κελιά, αναγκαστική ορθοστασία, εικονικές δολοφονίες και απειλές. Αντίστοιχα, οι πράξεις σεξουαλικής βίας δεν περιορίζονταν στον βιασμό, αλλά εκφράζονταν με σφοδρότητα και με άλλους τρόπους όπως στοματικός βιασμός (oral rape), σοδομισμός με ποικίλα αντικείμενα (μπουκάλια, κοντάρια ή ξύλα), ηλεκτροσόκ στα γεννητικά όργανα, χτυπήματα,

κλωτσιές και άσκηση βίας στα γεννητικά όργανα, εξαναγκαστικός αυνανισμός (στο ίδιο το θύμα ή σε άλλους), αναγκαστική έκθεση σε βιασμούς τρίτων, ακόμα και μελών της οικογένειας του θύματος, αναγκαστικό στοματικό έρωτα σε τρίτους με την απειλή ή την πρόκληση σωματικής βίας, εξαναγκασμό σε ταπεινωτικές και/ή εξευτελιστικές πράξεις σεξουαλικού περιεχομένου, αναγκαστική γύμνια, αλλά και απειλές διάπραξης σεξουαλικών πράξεων στον ίδιο το θύμα ή σε μέλη της οικογένειάς του. Οι πράξεις αυτές συνθέτουν την ευρεία τυπολογία της σεξουαλικής βίας κατά των ανδρών (Sivakumaran, 2007: 263) δεν ήταν πάντα ανιχνεύσιμες και βασίζονταν στην ενθύμηση και το εκφώνημα του θύματος.

Η «φιλόξενη» πρωκτικότητα των κρατουμένων λειτούργησε συμβολικά ως υπενθύμιση, μετά την απελευθέρωσή του, για την απώλεια του κοινωνικού ρόλου του αρσενικού, του κόσμου στον οποίο λειτουργεί ως θεματοφύλακας, ως υπερασπιστής. Το πολιτικό, το θρησκευτικό, το κοινωνικό υπόβαθρο των θυμάτων επέτρεψαν και επιτρέπουν σε κάθε μορφής βασανισμού να αναπτύξει μία εθνικο-κανονική σεξουαλικότητα (national-normative sexuality) που νομιμοποιείται σε σχέση με μια αντι-εθνική σεξουαλικότητα (antinational sexuality), μέρος της ανατρεπτικής, προδοτικής συμπεριφοράς της ομο-κανονικότητας που επιβουλεύεται τη συνέχεια του έθνους (Ruq, 2005). Το σώμα, επομένως, λειτουργεί ως το πεδίο διεκδίκησης του πολιτικού, όχι τόσο πολύ στο επίπεδο αποκατάστασης της ισορροπίας μεταξύ των αντίθετων μερών, αλλά κυρίως στοχεύοντας να θέσει σε λειτουργία τη μεταξύ τους ασυμμετρία, με τον κυρίαρχο να προτάσσει τη δύναμή του «μέχρι το έσχατο άκρο της» (Foucault, 2011b: 59). Η σχολαστικότητα και η ποικιλομορφία με την οποία εκφράζεται η βία και δη η σεξουαλική κακοποίηση στα άρρενα σώματα διαπερνά τη συνθήκη της κράτησης και μετατοπίζεται στην αντίληψη του *τώρα* του βασανισμού. Λειτουργεί ως υπόμνηση, ως βιωμένος και εσωτερικευμένος έλεγχος των λειτουργιών του σώματος, που ευελπιστεί ότι θα διασφαλίσει τη σταθερή καθυπόταξη των δυνάμεών του. Το πειθήνιο σώμα υποτάσσεται, μετασχηματίζεται, δεν συνιστά πλέον απειλή (Foucault, 2011b: 156-157). Ας σημειωθεί, όμως, ότι ο πρόσφυγας που μιλούσε μέσα από τις καταθέσεις του, θα μπορούσε να αποφύγει την αναφορά στη σεξουαλική του κακομεταχείριση, εφόσον οι ενσώματες «εγγραφές» της βίας που καταγράφονταν στις εκθέσεις

ενέπιπταν στις «προδιαγραφές» της εικόνας ενός θύματος βασανιστηρίων, επομένως, η θετική διάγνωση ήταν δεδομένη. Το πιστοποιητικό του ως επιζήσας βασανιστηρίων θα ενίσχυε το αίτημά του για διεθνή προστασία. Πάλι ακροβατώντας σε μία σειρά στερεοτυπικών αντιλήψεων περί ποιητικής του φύλου, λαμβάνοντας υπόψη τις τραυματισμένες αρρενωπότητες, το συν-αίσθημα που διαχεόταν μέσα από τη μελαγχολία του αρχείου, γινόταν αντιληπτό ως μία διαλεκτική και αναζήτηση τρόπων συμφιλίωσης του υποκειμένου με το α-ποκείμενό του.

Κεφάλαιο 3. Εκτός αναφοράς, εκτός καταγραφής, εκτός αναγνώρισης;

3.1 Αναγνώριση της έμφυλης βίας εν καιρώ πολέμου: ποια σώματα έχουν σημασία;

Όταν η φωνή του παγκόσμιου γυναικείου κινήματος συναντήθηκε με την ιστορία, ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου το 1991, για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν στην Πρώην Γιουγκοσλαβία (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY), το ζήτημα άρχισε να αποτελεί προτεραιότητα στη διεθνή πολιτική ατζέντα. Το ICTY επισήμως αναγνώρισε την πράξη του βιασμού ως *έγκλημα κατά της ανθρωπότητας* και *έγκλημα πολέμου* (Solangon & Patel, 2012: 418). Ο όρος *έμφυλη βία* (gender-based violence) επικύρωσε την αναγκαιότητα για προσοχή στις υποκείμενες έμφυλες ανισότητες που στηρίζουν τη βία κατά των γυναικών και τη σεξουαλική βία που υπομένουν. Η γενοκτονία της Ρουάντα το 1994 ενίσχυσε τον λόγο περί έμφυλης βίας, ο οποίος, ωστόσο, παρέμενε σχεδόν αποκλειστικά επικεντρωμένος σε έμφυλες αναπαραστάσεις γύρω από την πραγματικότητα της γυναικείας θυματοποίησης. Έτσι, ο όρος για την έμφυλη βία επέστησε την προσοχή στις υποκείμενες έμφυλες ανισότητες που αναπαράγουν τη βία κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής βίας. Συσχετιζόμενη με την εμπειρία των γυναικών, η έμφυλη βία παρέμεινε επί μακρόν επικεντρωμένη στη θυματοποίηση των θηλυκοτήτων (Touquet & Gorris, 2016: 36). Εντούτοις, έρευνες ανέδειξαν ένα πολύ κρυφό, αλλά υπαρκτό πρόβλημα, ότι υπήρξε, δηλαδή, σημαντικός αριθμός περιστατικών σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών κατά τη διάρκεια του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία, αλλά και στον εμφύλιο στη Ρουάντα, τα οποία δεν περιορίζονταν μόνο σε πράξεις σοδομισμού και βιασμού (Vojdik, 2014: 930). Από την 1^η Ιουλίου 2002 στο Καταστατικό της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο και στο άρθρο 7, ορίζονται τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ως:

πράξεις που διαπράττονται ως μέρος μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης που στρέφεται κατά οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού, εν γνώσει της επίθεσης» στα οποία περιλαμβάνονται ο βιασμός, η σεξουαλική δουλεία, αναγκαστική πορνεία, αναγκαστική εγκυμοσύνη, αναγκαστική στείρωση ή

οποιαδήποτε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας ανάλογης σοβαρότητας
(International Criminal Court, 2021).

Ο όρος σεξουαλική βία που ασκείται σε περιβάλλοντα πολέμου ή συγκρούσεων αναφέρεται στο βιασμό, τη σεξουαλική δουλεία, την εξαναγκαστική πορνεία, την εξαναγκαστική εγκυμοσύνη, την εξαναγκαστική άμβλωση, την αναγκαστική στείρωση, τον εξαναγκαστικό γάμο και κάθε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας ανάλογης σοβαρότητας που διαπράττεται κατά γυναικών, ανδρών, κοριτσιών ή αγοριών και συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με το γεγονός του πολέμου ή της σύγκρουσης. Δράστες θεωρούνται όσοι μπορεί να συνδέονται κρατικές ή μη, ένοπλες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που έχουν χαρακτηριστεί ως τρομοκρατικές ομάδες από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ τα θύματα μπορεί να είναι μέλη ή θεωρούμενα μέλη μίας διωκόμενης πολιτικής, εθνοτικής ή θρησκευτικής μειονότητας. Τα θύματα ενδέχεται επίσης να στοχοποιούνται με βάση τον πραγματικό ή θεωρούμενο σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου. Ο όρος περιλαμβάνει επίσης την εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική βία ή/και εκμετάλλευση, όταν διαπράττεται σε καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης (United Nations, 2024: 4).

Η διεθνής προσοχή στα περιστατικά σεξουαλικής βίας την περίοδο ένοπλων συρράξεων ενισχύθηκε σημαντικά και οδήγησε σε σημαντικές πρωτοβουλίες συνηγορίας και τη θέσπιση νομικού πλαισίου για τη διαχείρισή τους. Σε αυτές περιλαμβάνονται η Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών (1993), η Τέταρτη Παγκόσμια Διάσκεψη για τις Γυναίκες (1995), οι οδηγίες της IASC (Inter-Agency Standing Committee) για τις παρεμβάσεις βίας λόγω φύλου σε ανθρωπιστικές καταστάσεις (2005) και τα ψηφίσματα 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2467 (2019) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (UN, 2024). Καθοριστικό βήμα για την ανάληψη εμπρόθετης δράσης (advocacy) προς μία πολιτική αναγνώρισης, προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων έμφυλης βίας σε εμπόλεμα περιβάλλοντα υπήρξε η απονομή του Νόμπελ Ειρήνης το 2018, στον Κογκολέζο γυναικολόγο Denis Mukwege και την επιζήσασα βιασμού και αιχμαλωσίας από τον ISIS, Nadia Murad, ενδυναμώνοντας τη φωνή των γυναικών-θυμάτων σεξουαλικών βασανιστηρίων. Σε κάποια από τα κείμενα και τις διακηρύξεις αυτές αναγνωρίζονται ρητά οι άνδρες και τα νεαρά αγόρια ως θύματα σεξουαλικής

και έμφυλης βίας στον πόλεμο και υιοθετείται σε μεγάλο βαθμό γλώσσα ουδέτερη ως προς το φύλο, μία σημαντική στροφή προς τη συμπερίληψη των ανδρών-θυμάτων στη διεθνή πολιτική ατζέντα για τη σεξουαλική βία εν καιρώ πολέμου. Είναι πλέον ευρέως αναγνωρισμένο ότι η σεξουαλική βία μπορεί να συνιστά έγκλημα πολέμου, έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ή πράξη γενοκτονίας (OHCHR, 2014). Στην τελευταία αναφορά του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για την έμφυλη βία (United Nations, 2024), διακρίνεται πιο έντονα η απεύθυνση, με όρους συμπερίληψης, στο ανδρικό φύλο, συμβάλλοντας στην ανίχνευση των βαθύτερων πτυχών του φαινομένου.

Εντούτοις, άγνωστα ή μερικώς προβεβλημένα παραμένουν σημαντικά στοιχεία σχετικά με το εύρος του φαινομένου με θύματα τους άνδρες, σχετικά με τις μορφές και τη δυναμική του. Αν λάβουμε υπόψη τη δυσκολία με την οποία ανιχνεύτηκαν οι εκθέσεις που αφορούσαν στα θύματα σεξουαλικής βίας στο αρχείο των θυμάτων βασανιστηρίων, μπορεί κανείς να ακολουθήσει την παραδοχή που κάνουν οι Hellen Touquet και Ellen Gorris ότι οι άνδρες είναι πιο απρόθυμοι να αποκαλύψουν την εμπειρία τους καθώς και να αναζητήσουν υποστήριξη προκειμένου να αντιμετωπίσουν το τραύμα τους. Στη μελέτη τους για την έμφυλη βία στους ανδρισμούς εν καιρώ πολέμου (Touquet & Gorris, 2016: 37) αναδεικνύουν μία πρόσθετη πτυχή για τη συστολή αυτή: Το νομικό πλαίσιο είναι αποθαρρυντικό για 79 χώρες σε όλο τον κόσμο, τουλάχιστον, όπου ο σοδομισμός αποτελεί ποινικό αδίκημα. Κατά συνέπεια, το νομικό πλαίσιο αποδεικνύεται ανεπαρκές να υποστηρίξει τα θύματα και η βαθιά ριζωμένη αντίληψη ότι μόνο οι γυναίκες μπορούν να είναι θύματα, ενώ οι άνδρες δράστες της σεξουαλικής βίας, παραμένει ισχυρή (Touquet & Gorris, ό.π). Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο αναφορικά με τα εγκλήματα που βασίζονται στη βία λόγω φύλου, περιγράφει την έμφυλη βία ως πράξεις που προκαλούν σωματική, σεξουαλική ή ψυχική βλάβη ή πόνο, απειλές για την υλοποίηση σχετικών πράξεων, εξαναγκασμό και άλλες στερήσεις της ελευθερίας. Στην πρόσφατη αναθεώρηση της έκθεσής του αυτής, η έμφυλη βία σημειώνεται ότι εντοπίζεται στις διαρθρωτικές ανισότητες των φύλων και στις ανισορροπίες εξουσίας και αποτελεί τόσο σύμπτωμα της ανισότητας αυτής όσο και εργαλείο για την ενίσχυσή της (International Criminal Court, 2023). Συνιστώντας θεσμό για την

καταπολέμηση της ατιμωρησίας για τις πράξεις αυτές και παρά τον ουδέτερο λόγο του κειμένου, στις ανισορροπίες εξουσίας υφέρπει η απόδοση ευθύνης στην κανονικοποιητική βία του ηγεμονικού ιδεώδους, της ετεροπατριαρχίας και της αδιάλειπτης συμβολικής ενδυνάμωσης του ανδρισμού, παράγοντας τα ενσώματα υποκείμενα εντός των περιορισμών του λόγου και της εξουσίας που διέπει το πολιτισμικά διανοητό (Αθανασίου, 2009: 14).

Όλες οι παραπάνω αναφορές και εκθέσεις επέστησαν την προσοχή της ευρύτερης διεθνούς κοινότητας στο ζήτημα της σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών σε καταστάσεις συγκρούσεων, αποσιωπώντας σημαντικά την πτυχή της έμφυλης βίας κατά των ανδρών σε παρόμοιες συνθήκες. Στις μελέτες της Féron (2018), του Sivakumaran (2007), της Vojdik (2014), των Solangon & Patel (2012), του Schulz (2021a) που αναφέρθηκαν νωρίτερα, τονίζεται ότι έχει υπάρξει περιορισμένη κατανόηση του φαινομένου σε σύγκριση με τις γυναίκες-θύματα, προβληματοποιώντας την αδυναμία ανάδειξης στρατηγικών για την διευκόλυνση των θυμάτων στη συνηγορία και την ακόλουθη υποστήριξή τους θεσμικά. Σε προηγούμενη έκθεσή του για την έμφυλη βία ο ΟΗΕ υπογραμμίζει τη γενική αποτυχία των υφιστάμενων δομών, θεσμών και οργανισμών να απευθυνθούν στη συγκεκριμένη πτυχή του ζητήματος, το οποίο εξακολουθεί να μην αναφέρεται επαρκώς, να είναι υπο-καταγεγραμμένο και υπο-αναγνωρισμένο, εμποδίζοντας έτσι τα θύματα να λάβουν την αναγκαία βοήθεια και να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη (United Nations, 2013: 10). Πράγματι, αυτή η υπο-αναφορά, συνιστά απότοκο πολλών επιμέρους δυναμικών που εδράζουν στις επιτελέσεις του φύλου και την κοινωνική του διάσταση. Η αθεατότητα των ανδρών θυμάτων σεξουαλικής βίας συνδέεται εν πολλοίς με τη βίωση ενός υπερβολικού, λόγω του κανοποιητικού τους έμφυλου κεφαλαίου, στίγματος και ντροπής, του οποίου η αντιληπτότητα διαφοροποιείται με σαφήνεια από το αντίστοιχο επονείδιστο άχθος που συνεπάγεται για τις γυναίκες-θύματα σεξουαλικής βίας.

Επανατοποθετώντας τη σεξουαλική βία στο πλαίσιο της προσφυγικότητας, αναγνωρίζουμε ότι την οπτικότητα του αιτούντος άσυλο διατρέχει μία πολιτισμικά και ιστορικά διαμορφωμένη εικόνα, ιδιαίτερα εμμενής στην αναπαραγωγή στερεοτυπικών θεάσεων για το υποκείμενο. Η σωματική ταλαιπωρία και οι σωματικά

ανιχνεύσιμες πληγές επιβεβαιώνουν τη δεινή θέση των εκτοπισμένων που χρειάζονται βοήθεια, με την εμβληματική φιγούρα της μητέρας και του παιδιού να κινητοποιούν τις ευαίσθητες χορδές των οργανισμών και των κοινών τους, όπως εξήγησε νωρίτερα η Malkki. Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του Terence Wright, ότι η απεικόνιση των εκτοπισμένων αισθητικοποιεί την προσφυγικότητα με σαφείς, αν και ενίοτε υπόρρητους, συσχετισμούς με τη χριστιανική εικονογραφία, εκκοσμικεύοντας κατά κύριο λόγο τη μορφή της Παναγίας και το βρέφος (Wright, 2002: 60), ώστε να ανταποκρίνεται περισσότερο και να «ταιριάζει» με τους συσχετισμούς του αφηγήματος της αρωγού Δύσης. Τέτοιες δημοφιλείς αναπαραστατικές πρακτικές, όπως αναλύει η Susan Sontag, έχουν την τάση να παρουσιάζουν τον πόνο των άλλων με θεαματικούς τρόπους και να δημιουργούν μεγαλύτερη πολιτισμική απόσταση μεταξύ των υποκειμένων που χρειάζονται βοήθεια (Sontag, 2003: 13), μίας ετερότητας που αναζητά τη βοήθεια και υποστήριξη έναντι ενός αυθαίρετου, ολοποιητικού *εμείς* (Fassin & Rechtman, 2009: 187). Έτσι, η εικόνα του θύματος βασανιστηρίων, του παραβιασμένου ανδρικού σώματος συχνά παραμένει στη σκιά, κάτω από το πατριαρχικό έμφυλο στερεότυπο του ανδρισμού το οποίο καλείται να επιτελέσει τον κοινωνικό του ρόλο, αλλά και του πολιτικού όντος: Αξίζει να σημειωθεί ότι περιορισμένος είναι ο λόγος για τις γυναίκες προσφύγισες και τη σχέση τους με την πολιτική ή την ανάληψη πολιτικής δράσης στις χώρες προέλευσης (Féron, 2018: 121). Βασισμένη στη μονόπλευρη απεικόνιση του Ισλάμ, η οποία νομιμοποιεί τη ρητορική της κατάκτησης και ενισχύει την αναπαραγωγή μίας βαθιά ριζωμένης αντίληψης περί ελλειμματικής δημοκρατίας, ελευθερίας και έμφυλης ανισότητας, καθώς και μίας πολιτισμικά ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης του φεμινισμού (Spivak, 1999: 303), σε σχέση με μία λιγότερο σεξιστική (;) Δύση (Mahmood, 2019), η συν-αισθηματική σχέση που αντλείται από τους φανταστικούς άλλους (Ahmed, 2018: 131) διατρέχει τον λόγο των διεθνών οργανισμών προστασίας. Σε αυτόν μπορεί να ανιχνεύσει κανείς και συσχετισμούς της αρσενικής μαυρότητας με τη βία και τον πρωτογονισμό σε έναν επίσημο λόγο που επιδαψιλεύει την κακομεταχείριση των γυναικών, τους ακρωτηριασμούς των γυναικείων σεξουαλικών οργάνων και τη σεξουαλική δουλεία. Η παραδοχή των Fassin και Rechtman (2009: 252) για την καχυποψία προς τον σύγχρονο πρόσφυγα, εδράζει σε μία ιστορική, συλλογική μνήμη, με τις όποιες στρεβλώσεις κουβαλά από

το αποικιακό της παρελθόν. Η φιγούρα του σύγχρονου άνδρα-πρόσφυγα που δεν ανταποκρίνεται πάντα και πιστά στην εικόνα του κουρελή, ταλαιπωρημένου και αγράμματος διαταράσσει τον κώδικα της οπτικής (δυτικής) μνήμης. Ο σύγχρονος πρόσφυγας μπορεί δικαιωματικά να χρησιμοποιεί smartphone (Pellander & Kotilainen, 2017) και να είναι δραστήριος, παρεισφρέει, ωστόσο, στο διαχωρισμό μεταξύ του «εμείς» και του «αυτοί» εγείροντας αυτόματα επιφυλάξεις για την προσφυγικότητά του. Οι έμφυλες αναπαραστάσεις διαχέονται μέσα από τον λόγο περί σεξουαλικής βίας σε καιρό πολέμου, όπως είδαμε νωρίτερα, με την εμφατικότητα στην προστασία των θηλυκοτήτων και την αποσπασματική αναφορά στις πληγωμένες αρρενωπότητες –εκτός εάν πρόκειται για παιδιά. Το τελευταίο, ωστόσο, αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης, με πλείστες κοινωνικές, πολιτικές και ανθρωπιστικές προεκτάσεις. Το σχετικό ερώτημα αναφορικά με τις αποσιωπήσεις και τις αποσπασματικές αναφορές, τις λογοθετικές κατανοήσεις και τις αναπαραστάσεις για την έμφυλη βία εν καιρώ πολέμου, από τους οργανισμούς και τις ανθρωπιστικές ομάδες που εμπλέκονται στη διαχείριση του προσφυγικού, συναντά αυτό της Butler για το ποιες ζωές είναι εκείνες που θεωρούνται άξιες θρήνου (Butler, 2016: 38), υπενθυμίζοντας τη σχέση ανάμεσα στην ποιητική του εμείς και σε αυτή του άλλου. Οι ολοποιητικές ενότητες και αναπαραστάσεις θηλυκοτήτων και αρρενωποτήτων καθιστούν τους ανήκοντες στη φαντασιακή κοινότητα των πρώτων ως τα ανύποπτα και αδιαμφισβήτητα θύματα αποτρόπαιας βίας, φέρνοντας παράλληλα τους άλλους σε μία διαμετρικά αντίθετη θέση, δημιουργώντας καθεστώτα ιεραρχίας της οδύνης και μονομερούς αναγνώρισης της τρωτότητας (Butler, 2009a: 82-86).

3.2 Μετά τη βία, τι;

Οι καταθέσεις των αιτούντων άσυλο για τη σεξουαλική βία την οποία υπέστησαν σε καθεστώς κράτησης, είδαμε ότι εμπίπτει σε μία ευρύτερη τυπολογία βασανιστηρίων. Δεν εξετάστηκε, αλλά ούτε και εμφανίστηκε ως μεμονωμένη πράξη ή περιστατικό. Διατηρώντας επιφυλάξεις για την εγκυρότητα και αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, με δεδομένη τη βαρύτητα που έχουν οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί

περιορισμοί, αλλά και η θρησκευτικότητα των υποκειμένων, η συζήτηση διεξάγεται στο πλαίσιο που ορίζει τη σεξουαλική βία ως μέρος μίας πρακτικής βασανισμού.

Ως βασανιστήριο ορίζεται η εμπρόθετη πράξη με την οποία «*επιβάλλεται σε ένα πρόσωπο ισχυρός σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν από το ίδιο ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτό ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, επιβαλλόμενα από έναν δημόσιο λειτουργό... ή από κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του*» (UNCAT, 1984).

Υπό αυτό το πρίσμα, ανίχνευσα στις μαρτυρίες των θυμάτων βασανιστηρίων και σεξουαλικής βίας τέσσερα κύρια ρητορικά μοτίβα τα οποία περιγράφουν τις επιπτώσεις της σεξουαλικής βίας και τις εμπειρίες των αιτούντων άσυλο: (1) η απώλεια της αίσθησης πραγμάτωσης του ρόλου τους ως αρχηγού της οικογένειας, (2) η απώλεια της αρρενωπής εικόνας του εαυτού, (3) η επακόλουθη διατάραξη της ανθεκτικότητας της κοινότητας και (4) η αναγκαιότητα διαφυγής από τις χώρες προέλευσης ή κράτησης. Οι κοινές συνισταμένες αυτές προέκυψαν μέσα από τις καταγεγραμμένες αφηγήσεις, που αισθαντικά ξεπερνούσαν την τυπικότητα της γραφειοκρατικής ή επιστημολογικής εκφοράς του λόγου σε αυτές, με προφανείς σχεσιακότητες ανάμεσα στον έλεγχο του σώματος, της λειτουργικότητάς του και των συμπεριφορών του υποκειμένου με τις κυρίαρχες δυνάμεις εξουσίας.

Η διάρρηξη της οικογενειακής συνοχής, η απώλεια της αρρενωπότητας των υποκειμένων, η καχυποψία και ο στιγματισμός από την κοινότητα ήταν οι κύριοι άξονες πάνω στους οποίους αναπτυσσόταν η αφήγηση. «*Μετά από όλα αυτά, φοβόμουν να γυρίσω σπίτι, στην οικογένειά μου. Με φιλοξένησε ένα ζευγάρι ηλικιωμένων μέχρι να αναρρώσω*», διηγείται ο Α.Ι., 36 ετών από τη ΛΔΚ. Ένας άλλος κρατούμενος περιέγραψε πως μετά τον βιασμό της μητέρας και των αδελφών του ενώπιόν του αισθανόταν ντροπή και ευθύνη για την αδυναμία του να τις υπερασπιστεί. Για τον Μ.Σ. από το Σουδάν, ο συντάκτης της έκθεσης σημειώνει ότι «*[ο εξυπηρετούμενος] φέρει έντονη την αίσθηση του εξευτελισμού από τα*

βασανιστήρια και περιγράφει τις συνέπειές τους στη συμπεριφορά και την καθημερινότητά του λέγοντας πόσο δυσκολεύεται με τη γυναίκα του καθώς αντιλαμβάνεται ότι ο χαρακτήρας του άλλαξε πολύ μετά τα βασανιστήρια: *‘Είμαι νευρικός, κάθομαι μόνος μου και δεν της μιλάω καθόλου’, αναφέρει*». Σε φάκελο του Κ.Φ. από τη Συρία αναφέρεται ότι οι απαγωγές και η σεξουαλική βία σε άνδρες και γυναίκες ήταν φαινόμενα που παρατηρήθηκαν πολύ πριν την έναρξη του πολέμου, ενώ οι αναφορές για ξυλοδαρμούς και κακοποιήσεις των αρσενικών γεννητικών οργάνων ήταν από τις πλέον συνήθεις.

Υπάρχει μία μαρτυρία στις εκθέσεις του ICTY (Vojdik, 2014: 930), η οποία φέρνει στο νου την ανατριχιαστική περιγραφή του βασανισμού του Damiens για την απόπειρα βασιλοκτονίας το 1757 (Foucault, 2011b: 11). Η γλαφυρή περιγραφή του ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων ενός Βόσνιου κρατουμένου από δύο συγκρατούμενούς του, υπό την απειλή των Σέρβων φυλάκων, ήταν μία αναφορά σε συνηθισμένες στον πόλεμο πρακτικές. Ο ακρωτηριασμός ή η κακοποίηση των ανδρικών γεννητικών οργάνων προκαλώντας μόνιμες βλάβες στο αναπαραγωγικό σύστημα, δεν είναι άλλο από *τακτική* για την απίσχναση του ανδρισμού και μία συμβολική πράξη προσβολής της αναπαραγωγικότητας του έθνους, της εθνικής καθαρότητας (Féron, 2018: 23-24), της συνέχειας και συνοχής της κοινότητας στην οποία ανήκουν τα υποκείμενα. Ταυτόχρονα, επιφέρει βαρύ πλήγμα στην αυτοεικόνα του θύματος, τραυματίζοντας και θρυμματίζοντας τη σεξουαλικότητά του και την θέασή του ως σεξουαλικού υποκειμένου. Σαφώς, το στίγμα της ομοφυλοφιλίας είναι, ίσως ο πιο βαθιά βιωμένος φόβος που εδράζει στην ετεροκανονική και πατριαρχική νόρμα και την κοινωνική ποιητική του φύλου. Τα θύματα διστάζουν να αναφερθούν στην εμπειρία τους αυτή από φόβο μήπως χαρακτηριστούν «αποκλίνοντες», ή ανίκανοι να υπερασπιστούν και να διαφυλάξουν την ενότητα της οικογένειας και των κοινοτήτων τους (Kodamaya & Sato, 2022: 6). Η διστακτικότητά τους, όμως, έχει επίσης ερείσματα στην αρχετυπική εικόνα του έθνους, της συλλογικότητας και της κοινότητας για τη διατήρηση της συνέχειάς της, όπως αναφέρθηκε πριν. Η ετεροκανονικότητα, ως ποιητική της πατριαρχίας, στερεί στα αρσενικά θύματα τον λόγο, εδραιώνοντας τη διφυΐα του φύλου ως την απολύτως αποδεκτή συνθήκη. Επομένως, η άσκηση σεξουαλικής βίας στα αρσενικά σώματα

από τις μιλιταριστικές αρρενωπότητες ενισχύουν την προβολή των τελευταίων (glorification) και τη θηλυκοποίηση των πρώτων (Féron, 2018: 38), εργαλειοποιώντας την σεξουαλική βία για την ενίσχυση της πατριαρχικής απολυτότητας.

Η έμφυλη διάσταση της σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια του πολέμου μπορεί να θηλυκοποιεί τα θύματα και να αρρενοποιεί, αντίστοιχα, τους δράστες, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι δράστες είναι πάντα άνδρες. Αυτή η πτυχή του φαινομένου αποδίδει ευθύνη στη μιλιταριστική εκδοχή των γυναικών που συνιστούν φορείς της βίας. Η Puar σημειώνει ότι ενώ η παρουσία των γυναικών-βασανιστριών θα πρέπει τουλάχιστον αρχικά να μας κάνει να προβληματιστούμε, είναι λάθος να θεωρήσουμε ότι το συμβάν αυτό συνιστά εξαίρεση: Η ευχαρίστηση και η δύναμη που απορρέει από τις θέσεις και τις πράξεις τους αναπτύσσεται μέσα από τον ρόλο τους στο θεσμικό πλαίσιο του στρατού. Εάν, η βία είναι μια μορφή κοινωνικότητας, τότε οι γυναίκες δεν είναι μόνο αποδέκτες της, αλλά στην πραγματικότητα συνδέονται και επωφελούνται από τις μορφές που λαμβάνει αυτή, ποικιλοτρόπως (Puar, 2005). Στην έκθεση των Dara Kay Cohen, Amelia Hoover Green και Elisabeth Jean Wood (2013: 4) αναφέρεται ότι καθόλη τη διάρκεια των αιματηρών συμπλοκών μετά την πολιτική αστάθεια στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό το 2009, για το 41% των γυναικών, όπως και για το 10% των ανδρών θυμάτων σεξουαλικής βίας, καταγεγραμμένες ως δράστριες ήταν γυναίκες. Ως προς αυτό, η Barbara Ehrenreich παραδέχεται ότι στη θεατότητα της γυναικείας βαναυσότητας στα κελιά του Abu Ghraib η πεποίθηση ότι τομές που θα αναμένονταν, όπως ο σεβασμός στην πολιτισμική διαφορετικότητα και η αντιληπτότητα μίας διαφορετικής, ειρηνοποιητικής προσέγγισης εκ μέρους των γυναικών-στρατιωτών, δεν ήταν κάτι περισσότερο από πλάνη: *«Αυτό που οριστικά και αμετάκλητα μάθαμε από το Abu Ghraib ήταν ότι η μήτρα δεν συνιστά υποκατάστατο μίας συνείδησης και ότι οι πόνοι περιόδου δεν αποτελούν τη βάση της ηθικότητας»* (Ehrenreich, 2007).

Εκτός από το στίγμα, τον χαρακτηρισμό τους ως ομοφυλόφιλοι, αλλά και τις διακρίσεις που υφίστανται, οι άνδρες-θύματα σεξουαλικής βίας έρχονται συχνά αντιμέτωποι με τη χλεύη και την απόρριψη εκ μέρους της ίδιας τους της κοινότητας. Η ποιητική του φύλου δεν είναι ανεξάρτητη από τη συγκρότηση και το ερμηνευτικό πλαίσιο που ορίζει το πολιτικό και τα υποκείμενα που συγκροτούνται μέσω των

κανόνων και κατά την επανάληψή τους, παράγουν λόγο ο οποίος τα καθιστά αναγνωρίσιμα και τους προσδίδει υλικότητα. Αυτή η υλικότητα του σώματος σημαίνει να βρίσκεται εκτεθειμένο στην κοινωνική επεξεργασία και μορφή (Butler 2016: 3-4) και, επομένως, στις αναπόφευκτες ολοποιητικές αξιώσεις της ανδροκρατικής πρακτικής, παρά το γεγονός ότι δεν προϋποτίθεται και ούτε υφίσταται ενότητα του φύλου (Butler, 2009a: 41). Η κοινωνική του διάσταση, ωστόσο, το φέρνει να συνδιαλέγεται με όρους που διαφοροποιούν τις θηλυκότητες από τους ανδρισμούς και τις παραδοχές που συνδέονται με τις έμφυλες αυτές αναπαραστάσεις. Από ορισμένες απόψεις, λοιπόν, θα επιχειρηματολογήσει ο Sivakumaran η αντιμετώπιση των ανδρών-θύματων βιασμού, δεν απέχει από εκείνη που είχαν οι γυναίκες πριν από δύο αιώνες (Sivakumaran, 2007: 253).

Οι σχεσιακότητες που αναπτύχθηκαν παραπάνω συνδέονται με τη διστακτικότητα των υποκειμένων να εκφράσουν το βίωμά τους. Ταυτόχρονα, οι διαδικασίες για την αναγνώριση του δικαιώματος διεθνούς προστασίας απαιτούν emphaticά την αναμόχλευση αυτών των εμπειριών, ώστε το υποκείμενο να θεωρηθεί ότι «εμπίπτει» στις προβλεπόμενες κατηγορίες για την απόκτηση ασύλου. Ταυτόχρονα, όμως, κατηγοριοποιώντας τον βιασμό ή τη σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών ως «βασανιστήριο» ή «κακοποίηση» υποβαθμίζεται το περιεχόμενο καθώς δεν ορίζεται ως βία με βάση το φύλο. Πρακτικά, αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία παροχής της κατάλληλης ανθρωπιστικής βοήθειας και ιατρικής περίθαλψης σε άνδρες θύματα βιασμού και άλλων μορφών σεξουαλικής κακοποίησης (Vojdik 2014: 936). Ακόμη πιο σημαντικό, όμως, είναι ότι η αναγκαστική συσχέτιση της σεξουαλικής κακοποίησης των ανδρών κατά τη διάρκεια του πολέμου με τον βασανισμό και κολασμό του σώματος και όχι ως σεξουαλική ή έμφυλη βία, συσκοτίζει σημαντικές πτυχές μίας παραβατικής συμπεριφοράς και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αγνοεί τη συναισθηματική και σωματική βλάβη που υφίστανται τα θύματα από την απώλεια της σεξουαλικής τους αυτονομίας και αξιοπρέπειας και καθιστά άορατη την έμφυλη σημασία της σεξουαλικής βίας κατά των ανδρών. Επιπροσθέτως, παγιώνει τον λόγο σε μονολιθικές και στερεοτυπικές αναπαραστάσεις και δυϊσμούς για την ευαλωτότητα των θηλυκότητων και την ηγεμονικότητα των αρρενωποτήτων, ενισχύοντας το αφήγημα του κυρίαρχου

αρσενικού που ασελγεί στο θηλυκό, ανεξάρτητα με την πολύ πραγματική, ιστορικά επιβαρυσμένη διάστασή του. Ο Pierre Bourdieu θα υπενθυμίσει ότι ο ανδρισμός χρειάζεται την επιβεβαίωσή του από άλλους ανδρισμούς, για την άσκηση πραγματικής ή συμβολικής βίας, την οποία διεκδικεί μέσα από την αποδοχή του σε μία ομάδα «πραγματικών ανδρών» (Bourdieu, 2001: 53). Καθώς τα θύματα περιέγραφαν τις εμπειρίες τους, διαπιστώθηκε τω όντι ότι οι βιασμοί και οι σεξουαλικές παραβιάσεις συνήθως δεν γίνονταν από έναν αλλά περισσότερους φύλακες-δράστες ή παρουσία περισσότερων από έναν. Αυτή η διάσταση της ετεροπατριαρχίας και του ηγεμονικού ανδρισμού κανονικοποιεί την εμπρόθετη δράση από θεσμικούς (στρατιωτικούς ή κρατικούς) ή μη φορείς που εμπλέκονται σε ένοπλες συρράξεις, συνηγορεί στην ατιμωρησία και εργαλειοποιεί την άσκηση σεξουαλικής βίας στα σώματα των ανδρών.

Σε κάθε περίπτωση κρίσιμα ερωτήματα αναδεικνύονται σχετικά με τα ανδρικά σώματα, το φύλο και την εξουσία, αλλά και με την κοινωνική αποδοχή του κακοποιημένου σώματος του αρσενικού, όταν θα έχει πάψει να επιτελεί ή θα έχει απωλέσει σημαντικό μέρος του ανδρικού του ρόλου, κλυδωνίζοντας τις ισορροπίες και την ανθεκτικότητα της κοινότητας και της οικογένειας. Τα αρχεία, επομένως, μιλούν και μέσα από τις σιωπές τους. Για κάθε θύμα σεξουαλικής βίας που αποσιωπά το γεγονός της κακοποίησής του, η απενεχοποίηση του σώματος και η αναγνώριση της τρωτότητας καθίσταται ακόμα πιο ισχυρό διακύβευμα και πεδίο επισταμένης μελέτης. Σύγχρονες φεμινιστικές θεωρήσεις έχουν εισαγάγει ευρύτερες οπτικές για την κατανόηση της δυναμικής και των διαστάσεων της σεξουαλικής βίας που ασκείται στο αρσενικό βιολογικό και κοινωνικό φύλο: Ο Sivakumaran (2007) θα παρατηρήσει ότι υπάρχουν συνέργειες μεταξύ των εννοιολογήσεων και της θεωρητικοποιημένης δομικής σταθεράς που μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξήγηση της σεξουαλικής βίας γενικότερα, χωρίς τον έμφυλο περιορισμό, ενώ η Nancy N. Dowd (2010) θα αναρωτηθεί εάν η ενσωμάτωση της φεμινιστικής θεωρίας, λαμβάνοντας υπόψη τις προοπτικές της αρρενωπότητας που αποκλείουν το ασφυκτικό, πατριαρχικό πλαίσιο ηγεμονίας, μπορεί να προωθήσει μία πιο ολιστική και ισχυρή κατανόηση της δυναμικής του φύλου και της σεξουαλικής και έμφυλης βίας, αναδιφώντας εκ νέου τα όρια του επιτελεστικού. Προτείνει, επίσης, ότι αυτό

που θα μπορούσε να προσφέρει η μελέτη των αρρενωποτήτων στη φεμινιστική οπτική, δεν είναι άλλο από ένα πρόσθετο πλαίσιο που θα εμπλουτίσει και θα ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή και προσεγγίζεται η βία, επιτρέποντας την ακουστότητα και ορατότητα του αρσενικού. Από την άλλη μεριά, αυτό που θα μπορούσε να προσθέσει η φεμινιστική προσέγγιση στις αρρενωπότητες είναι η λογοθετική διάσταση για την αναμέτρηση με την ανισότητα στην προοπτική μίας ολιστικής κατανόησης αυτών των μορφών βίας.

Αντί Επιλόγου

Διασχίζοντας νοητά γεωγραφικά σύνορα και χωρικότητες, όπου οι ένοπλες συγκρούσεις, εμπόλεμες αναταραχές και πολιτικές αστάθειες συνιστούν μέρος μίας σκληρής και βίαιης καθημερινότητας, οι σωματικές γεωμετρίες, με την έννοια της σχεσιακότητάς τους και θέσης τους στους χώρους αυτούς, χάνουν την αρμονία και λειτουργικότητά τους όταν τα όριά τους παραβιάζονται. Η σεξουαλική βία έχει διαχρονικά αποτελέσει άλλο ένα πολεμικό μέσο επιβολής, λειτουργώντας πάνω στις υλικότητες των σωμάτων ως κοινωνικό και πολιτικό διακύβευμα όπου η εξουσία βρίσκει τον τρόπο να διαφυλάξει την ηγεμονική της θέση με την επιβολή της ετεροπατριαρχικής της ακαμψίας. Η προσβολή των αρρενωποτήτων που απομακρύνονται από το κυρίαρχο πολιτικό αφήγημα αναστατώνει τις προσωπικές βιογραφίες και διασαλεύει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινότητες αντιλαμβάνονται την ύπαρξή τους, οδηγώντας πληθυσμούς διαχρονικά στον δρόμο της ακούσιας αποικεσίας.

Η σεξουαλική παραβίαση των σωμάτων, ανδρικών ή γυναικείων, σε καιρό πολέμου αποτελεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, το οποίο το διεθνές δίκαιο οφείλει όχι μόνο να τιμωρεί, αλλά και να αποτρέπει. Αν και διαδεδομένη, η σεξουαλική βία κατά των ανδρών υπό αυτές τις συνθήκες έχει παραμείνει σημαντικά υπο-μελετημένη, με τα θύματά της να βιώνουν ντροπή και στίγμα, εκτός των σωματικών ή ψυχολογικών τραυμάτων που φέρουν, καθώς κλονίζεται η αίσθηση του ανδρισμού και η αντίληψη της πραγματικότητάς τους. Το φαινόμενο εξακολουθεί να παραμένει υπομελετημένο και περιορισμένο στον ανθρωπιστικό λόγο και σημειώνεται συνήθως υπό τη λογοθετική προσέγγιση της έμφυλης βίας κατά των γυναικών σε περίοδο πολέμου, περισσότερο ανταποκρινόμενο σε στερεοτυπικές προσεγγίσεις του σωματοποιημένου φύλου. Εντούτοις, παρόμοια με τον τρόπο με τον οποίο διαπράττεται η σεξουαλική βία κατά των γυναικών σε περιόδους συγκρούσεων και πολέμου, η σεξουαλική βία κατά των ανδρών αντικατοπτρίζει και εκείνη την ηγεμονική κυριαρχία του αρσενικού και την εξουσία που απορρέει από την ετεροπατριαρχία και την έμφυλη κοινωνική πρακτική που κατασκευάζει και επιβάλλει τον ανδρισμό ως ετεροφυλόφιλο, κυρίαρχο και συχνά βίαιο. Το ανδρικό

σώμα, όπως και το γυναικείο, χρησιμοποιείται συμβολικά για την υπονόμηση της ανθεκτικότητας της ευρύτερης συλλογικότητας, εργαλειοποιείται και λειτουργεί ως τόπος στον οποίο διαδραματίζεται η σύγκρουσή του με το πολιτικό. Ο βιασμός και η σεξουαλική βία κατά των αρρενωποτήτων δεν είναι μια παρεκτροπή μοναδική στον πόλεμο, αλλά μάλλον αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού και έμφυλου συστήματος που διαιωνίζει την κυρίαρχη ετεροφυλόφιλη πατριαρχία. Μελετώντας τη βία που αναπτύσσεται ανάμεσα σε διαφορετικές εκδοχές της αρρενωπότητας, αναδύονται άμεσες συσχετίσεις με τη βία κατά των θηλυκοτήτων σε ένα πλαίσιο ετεροκανονικής κυριαρχίας. Αρκετές πτυχές, ωστόσο, όπως η σχεσιακότητα της πατριαρχίας και της ηγεμονικής αντίληψης του φύλου με την οπτική του queerness δεν αναπτύχθηκαν στην παρούσα έρευνα, θεωρώντας ότι αποτελούν ευκαιρία για περαιτέρω μελέτη.

Η έρευνα αυτή επιδίωξε να αναδείξει την υπο-μελετημένη πτυχή του έμφυλου ανδρισμού, αλλά και να προσθέσει στον σύγχρονο λόγο περί κακοποίησης και σεξουαλικής παραβίασης των θηλυκοτήτων μία επιπλέον πτυχή που συνδέεται δομικά και αξεδιάλυτα με την ασυλία που διεκδικεί η πατριαρχική νόρμα. Η διαδικασία αυτή τοποθετήθηκε και οριοθετήθηκε από τη συνθήκη της προσφυγικότητας, η οποία συνιστά και σημείο αναφοράς, καθώς μέσα από αυτήν αναδεικνύεται η τρωτότητα την οποία αφουγκράζεται κανείς στις ιστορίες των αιτούντων άσυλο από τις εκθέσεις του αρχείου. Καθώς τα βασανιστήρια αποτέλεσαν συνθήκη για την ακούσια αποικεία, η εμβάθυνση και προσήλωση στο φαινόμενο μέσα από την κριτική ανάγνωση του ανθρωπιστικού λόγου ανέδειξε πτυχές που το συσχετίζουν με κανοποιητικές νόρμες, οι οποίες ενισχύουν και αναπαράγουν έμφυλες σχάσεις, δυσχεραίνοντας εποικοδομητικές ζυμώσεις για τη συνηγορία των θυμάτων.

Βιβλιογραφία

- Agamben G. (2015a). Αυτό που μένει από το Άουσβιτς – το αρχείο και ο μάρτυρας. Εκδόσεις Εξάρχεια.
- Agamben G. (2015b). Κατάσταση Εξαίρεσης - Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα. Εκδόσεις Πατάκη.
- Agamben G. (2018). Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή. Εκδόσεις Έρμα.
- Ahmed S. (2018). Συν-αισθηματικές οικονομίες στο Αβραμοπούλου Ε. (επιμ.) Το συν-αίσθημα στο πολιτικό – Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο. Σελ.: 129-166. Εκδόσεις Νήσος.
- Arendt H. (2015). Εμείς οι πρόσφυγες στο Arendt H., Agamben G., Traverso G. Εμείς οι Πρόσφυγες. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου
- Bauer O. (2003). The Nation στο Woolf S. (ed.) Nationalism in Europe From 1815 to the Present. Pp: 61-84. Routledge.
- Bourdieu P. (2001). Masculine domination. Stanford University Press.
- Butler J. (2009a). Αναταραχή φύλου – ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Butler J. (2009b). Ευάλωτη Ζωή - Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας. Εκδόσεις Νήσος.
- Butler J. (2016). Frames of War – When is live grievable? Editions Verso.
- Carpenter C. (2006). Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations. Security Dialogue. Vol. 37, No. 1: 83-103 Sage Publications.
- Chynoweth S. (2017). "We Keep It in Our Heart" - Sexual Violence Against Men and Boys in the Syria Crisis, UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), October 2017, <https://www.refworld.org/reference/research/unhcr/2017/en/119183>.
- Cohen DK., Green AH., Wood EJ. (2013). Wartime sexual violence – Misconceptions, implications and ways forward. United States Institute of Peace Special Report 323.
- Connell R.W. (2005). Masculinities. Second Edition. University of California Press.
- Das V. (1996a). Language and Body. Transactions in the construction of pain. Daedalus, Vol. 125, No. 1, Social Suffering (Winter, 1996), pp. 67-91.
- Das V. (1996b). Sexual violence, discursive formations and the State. Economic and Political Weekly, Sep. 1996. Vol.31. No. 35/37: 2411-2423.
- Dowd N.E. (2010). Asking the Man Question: Masculinities Analysis and Feminist Theory. 33 Harv. J.L. & Gender 41.
- Ehrenreich B. (2007). Feminism's Assumptions Upended. South Central Review, Vol. 24, No. 1, On Torture (Spring, 2007): 170-173.
- Enloe C. (2014). Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International. University of California Press.

Fassin D., Rechtman R. (2009). *The empire of trauma - An inquiry into the condition of victimhood*. Princeton University Press.

Fassin D., d'Halluin E. (2007). The truth from the body: Medical certificates as ultimate evidence for asylum seekers. *American Anthropologist*, Vol. 107, Issue 4, 597-608.

Féron É. (2018). *Wartime Sexual Violence Against Men - Masculinities and power in conflict zones*. Rowman & Littlefield.

Foucault M. (2011a). Η ιστορία της σεξουαλικότητας – Η βούληση για γνώση. Εκδόσεις Πλέθρον.

Foucault M. (2011b). Επιτήρηση και τιμωρία – Η γέννηση της φυλακής. Εκδόσεις Πλέθρον.

Foucault M. (2017). Η αρχαιολογία της γνώσης. Εκδόσεις Πλέθρον.

Global Conflict Tracker - Democratic Republic of Congo (na). Conflict in the Democratic Republic of Congo. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/violence-democratic-republic-congo> - Ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 24.09.2024.

Global Conflict Tracker - Sudan (na). Civil War in Sudan. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/power-struggle-sudan> - Ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 24.09.2024.

Güner S., Κοç D. (2017). Shifting Balances Of Power In The Syrian Conflict. *Turkish Policy Quarterly*. Vol. 16. No.1.

ICTY (na). United Nations - International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. <https://www.icty.org/en/about/tribunal/establishment>

International Criminal Court (2021). Rome Statute of the International Criminal Court. www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf.

International Criminal Court (2023). Policy on gender-based crimes - Crimes involving sexual, reproductive, and other gender-based violence. December 2023. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-gender-en-web.pdf>.

Jablonka I. (2017). Η ιστορία είναι μία σύγχρονη λογοτεχνία - Μανιφέστο για τις κοινωνικές επιστήμες. Εκδόσεις Πόλις.

Kimmel M. (2010). *Misframing Men: The Politics of Contemporary Masculinities*. Rutgers University Press.

Kodamaya R., Sato F. (2022). Taking male victims seriously: toward a deeper understanding of the interrelations between wartime sexual violence and patriarchy. *Hitotsubashi Journal of Social Studies* 53(1) 1-18. doi.org/10.15057/hjss.2021001.

Mahmood S. (2019). Φεμινισμός, δημοκρατία και αυτοκρατορία: Το Ισλάμ και ο πόλεμος της τρομοκρατίας. *Feministika*, τ.2, Καλοκαίρι 2019. <https://feministika.net/wp-content/uploads/2019/11/feministika2.pdf> Καλοκαίρι 2019.

Malkki L. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism and dehistoricization. *Cultural Anthropology*. Aug. 1996, Vol. 11, No.3: 377-404.

Malkki L. (2015). *The need to help - The Domestic Arts of International Humanitarianism*. Duke University Press.

- Mbembe A. (2020). Νεκροπολιτική – Το άρθρο. Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Moskal M., Fassetta G. et al. (2024). 'To translate feelings not words'. Humanitarian interpreting: challenging institutional and professional boundaries in interpreting for refugees. *Language and Intercultural Communication*. 1–14. doi.org/10.1080/14708477.2024.2317138.
- Nagel J. (1998). Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 21. No. 2. Routledge.
- Navaro Y. (2018). Συν-αισθηματικοί χώροι, μελαγχολικά αντικείμενα: η ερείπωση και η παραγωγή της ανθρωπολογικής γνώσης, στο Αβραμοπούλου Ε. (επιμ.) Το συν-αίσθημα στο πολιτικό – Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο. Σελ.: 169-206. Εκδόσεις Νήσος.
- OHCHR (2014). Sexual and gender based violence in the context of transitional justice. October 2014. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/OnePagers/Sexual_and_gender-based_violence.
- OHCHR (2022). Istanbul Protocol - Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Professional Training Series, No.8, Rev. 2. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf
- OHCHR (na). Convention relating to the Status of Refugees. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-relating-status-refugees>
- Pan African Sanctuary Alliance (na). Democratic Republic Of Congo: A Brutal History of Conflict. <https://pasa.org/awareness/drc1> - Ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 24.09.2024.
- Pellander S., Kotilainen N. (2017). (Not) Looking Like a Refugee: Visual Memories of Refugeeeness and the Figure of 'The iPhone Man'. <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2017/06/not-looking> - Ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 24.09.2024,
- Puar J.K. (2005). Queer times, queer assemblages. *Social Text* (2005) 23 (3-4 (84-85)): 121–139. doi.org/10.1215/01642472-23-3-4_84-85-121.
- Puhle H.J. (2017). Εθνικά κράτη, εθνικισμός και δημοκρατία στην Ευρώπη 19ος-20ός αιώνας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 3(2), 5–35. doi.org/10.12681/hpsa.15301.
- Rosenthal, G. (1993). Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. *The narrative study of lives*, 1(1), 59-91. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168- ssoar-59294>
- Schulz P. (2021a). Conflict-related sexual violence against men: A global perspective στο Schulz P. (ed.) *Male Survivors of wartime sexual violence – Perspectives from North Uganda*. pp: 26-47. University of California Press.

Schulz P. (2021b). 'I used to be a strong man, but now I am not': Gendered Vulnerabilities and Harms Schulz P. (ed.) *Male Survivors of wartime sexual violence – Perspectives from North Uganda*. pp: 74-101. University of California Press.

Seigworth G. Gregg M. (2010). *The affect theory reader*. Duke University Press

Selwyn B. (2023). Decolonising development with Frantz Fanon. *Le Monde Diplomatique*, September 11, 2023. <https://mondediplo.com/outsidein/fanon-development>

Sivakumaran S. (2007). Sexual violence against men in armed conflict. *The European Journal of International Law*. Vol. 18. No. 2. doi:10.1093/ejil/chm013

Sivakumaran S. (2010). Lost in translation: UN responses to sexual violence against men and boys in situations of armed conflict. *International Review of the Red Cross*. Vol. 92, No. 877. March 2010.

Solangon S., Patel P. (2012). Sexual violence against men in countries affected by armed conflict. *Conflict, Security & Development*, 12:4. dx.doi.org/10.1080/14678802.2012.724794.

Sontag S. (2003). *Regarding the pain of others*. Picador

Spivak G.C. (1998). Can the subaltern speak? στο Nelson C. & Grossberg L. (eds) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Macmillan, 1988.

Spivak G.C. (1999). *A critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.

Stefatos K. (2016). Subaltern Bodies: Gender Violence, Sexual Torture, and Political Repression during the Greek Military Dictatorship (1967–1974). στο Stanford V., Stafatos K. Salvi C. (eds) *Gender Violence in Peace and War: States of Complicity*. pp: 19-33. Rutgers University Press. doi.org/10.2307/j.ctt1f5g4sc.5.

Stoler A. (2008). Imperial Debris – Reflections on ruins and ruination. *Cultural Anthropology*, Vol. 23, Issue 2: 191–219. doi: 10.1525/can.2008.23.2.191.

Stoler A. (2018). Συν-αισθηματικά κράτη στο Αβραμοπούλου Ε. (επιμ.) *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό - Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο*. Σελ.: 251-284. Εκδόσεις Νήσος.

Touquet H., & Gorris E. (2016). Out of the shadows? The inclusion of men and boys in conceptualisations of wartime sexual violence. *Reproductive health matters*, 24(47), 36–46. doi.org/10.1016/j.rhm.2016.04.007.

UNCAT (1984). *United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*. www.ohchr.org/sites/default/files/cat.pdf

UNHCR (2022). *Syrian Crisis Report*. <https://reporting.unhcr.org/syria-situation-global-report-2022> - Ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 24.09.2024.

United Nations (2013). *Report of Workshop on Sexual Violence against Men and Boys in Conflict Situations*. UN Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict. 5 Dec 2013.

United Nations (2024). Conflict related sexual violence. Office of the Special Representative of the Secretary General on Sexual Violence in Conflict (2023 Report). S/2024/292. <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2024/05/SG-2023-annual-reportsmallFINAL.pdf>

Vojdik V.K. (2014) "Sexual Violence Against Men and Women in War: A Masculinities Approach," Nevada Law Journal: Vol. 14: Iss. 3, Article 15.

Wilson J.D., Roehrborn C. (1999). Long-Term Consequences of Castration in Men: Lessons from the Skoptzy and the Eunuchs of the Chinese and Ottoman Courts. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, Volume 84, Issue 12: 4324–4331, doi.org/10.1210/jcem.84.12.6206.

Wilson R.A., Cook S.L. (2021). Wartime Sexual Violence: A Historical Review of the Law, Theory, and Prevention of Sexual Violence in Conflict στο Handbook of Interpersonal Violence and Abuse Across the Lifespan. Springer. doi.org/10.1007/978-3-319-62122-7_196-2.

World Health Organization (2011). Violence against women – Intimate partner and sexual violence against women. Geneva.

Wright T. (2002). Moving images: The media representation of refugees. Visual Studies, 17(1), 53–66. doi.org/10.1080/1472586022000005053.

Yuval-Davis N. (1997). Gender and Nation. University of East London.

Αβραμοπούλου Ε. (2018α). Πολιτικές εγγραφές του συν-αισθήματος στο Αβραμοπούλου Ε. (επιμ.) Το συν-αίσθημα στο πολιτικό – Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο. Σελ.: 11-67. Εκδόσεις Νήσος.

Αβραμοπούλου Ε. (2018β). Πολιτικές εγγραφές του συν-αισθήματος στο Αβραμοπούλου Ε. (επιμ.) Το συν-αίσθημα στο πολιτικό – Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο. Σελ.: 11-67. Εκδόσεις Νήσος.

Αθανασίου Α. (2009) Επιτελεστικές αναταράξεις: για μία ποιητική της έμφυλης ανατροπής στο Butler J. Αναταραχή φύλου – ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας. Σελ.: 217-227. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Αθανασίου Α. (2016). Για μία κριτική αναθεώρηση της έκκεντρης νεωτερικότητας στο Αθανασίου (επιμ.) Αποδομώντας την Αυτοκρατορία - Θεωρία και πολιτική της μεταποικιακής κριτικής. Σελ.: 9-21. Εκδόσεις Νήσος.

Βασιλειάδου Δ., Γιαννιτσιώτης Γ. και Συνεργάτες (2019). Ανδρισμοί – Αναπαραστάσεις, υποκείμενα και πρακτικές από τη μεσαιωνική μέχρι τη σύγχρονη περίοδο. Εκδόσεις Gutenberg.

Καραμπά Ε. (2015). Το αρχείο ως δημοκρατική δημόσια τέχνη: Μια θεσμίζουσα πρακτική. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 26, 81–109. <https://doi.org/10.12681/sas.831>

Λαλιώτου Ι. (2016). Μεταποικιακή συνθήκη και Ιστορία στο Αθανασίου Α. (επιμ.) Αποδομώντας την Αυτοκρατορία - Θεωρία και πολιτική της μεταποικιακής κριτικής. Σελ.: 73-96. Εκδόσεις Νήσος.

ΜΕΤΑδραση (na). Πρόγραμμα Ελπίδα και Μνήμη: Ταυτοποίηση και Πιστοποίηση Θυμάτων Βασανιστηρίων
<https://torturesurvivor.metadrasi.org/%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012). Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την πολιτική της ΕΕ έναντι τρίτων χωρών όσον αφορά τα βασανιστήρια και άλλου είδους σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία – Επικαιροποιημένη διατύπωση των κατευθυντήριων γραμμών. Βρυξέλλες, 20 Μαρτίου 2012 (21.03). 6129/1/12. REV 1. COHOM 57. PESC 326. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6129-2012-REV-1/el/>.